

**Piirtokirjoitukseen viittaaminen Pausaniaan *Kreikan*
kuvauksen kirjoissa 5 ja 6**

Jalmari Salaterä
Pro gradu –tutkielma
Kreikkalainen filologia
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Toukokuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos/Humanistinen tiedekunta

SALATERÄ, JALMARI: Piirtokirjoituksiin viittaaminen Pausaniaan *Kreikan kuvauksen* kirjoissa 5 ja 6

Pro gradu -tutkielma, 51 s.

Kreikkalainen filologia

Toukokuu 2023

Toisella vuosisadalla eläneen Pausaniaan teos *Kreikan kuvaus* on antiikin matkaopas, joka esittelee lähes koko silloisen kreikkalaisen maailman. Teoksessa esitellään monia sen aikaisia monumentteja ja votiivilahjoja. Kirjat 5 ja 6 sijoittuvat Elikseen, jossa sijaitsee Olympian Altiksen alue.

Tässä tutkielmassa käyn läpi ne Elikseen sijoittuvat monumentit, joissa oleviin piirtokirjoituksiin Pausanias joko viittaa tai joita hän siteeraa suoraan. Tarkastelen sitä, millaisissa asioissa Pausanias siteeraa piirtokirjoituksia ja milloin hän viittaa niihin. Kaikkineen erilaisia viittauksia on yli 200, joten tarkastelussa ovat ainoastaan ne piirtokirjoitukset, jotka liittyvät jollakin tapaa johonkin historialliseen tapahtumaan. Tutkielmassa tarkastellaan myös sitä, mikäli fragmenttilöydösten ja säilyneen käsikirjoituksen välillä on eroavaisuuksia.

Pausanias suosi runomittaisten piirtokirjoitusten siteeraamista. Niin ikään hän siteerasi piirtokirjoituksia, joiden kertoma tarina oli hänen mielestään mainitsemisen arvoinen. Viittauksia Pausanias teki silloin, jos piirtokirjoitus oli luettelomainen tai mitaltaan lyhyt.

Avainsanat: Pausanias, kreikka, epigrafiikka, piirtokirjoitukset, patsaat, matkaoppaat

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Pausanias	5
1.2	<i>Kreikan kuvaus ja aineiston rajaus</i>	6
1.3	Tutkimusperinne	10
1.4	Kysymyksenasettelu, aineisto ja metodi	12
2	Piirtokirjoituksiin viittaaminen	14
2.1	Suorat piirtokirjoitussitaatit	17
2.1.1	Olympian Zeuksen temppelin kultainen kilpi	17
2.1.2	Olympian kleitorlaisten Zeus-patsas	24
2.1.3	Olympian Zeuksen temppelin viereinen patsas	25
2.1.4	Mendeläisten votiivipatsas Olympiassa	28
2.1.5	Amaltheian torvi	30
2.2	Piirtokirjoitusviittaukset	34
2.2.1	Plataian-taistelun johdosta pystytetty Zeus-patsas	34
2.2.2	Thessalialaisten Zeus-patsas	37
2.2.3	Psofislaiten pystyttämä Zeus-patsas	38
2.2.4	Pantarkeen patsas	39
2.2.5	Elisläisen Timonin patsas	40
3	Johtopäätökset	41
	Lähteet	43

1 Johdanto

1.1 Pausanias

Työn aiheena ovat Pausaniaan (110–180 jaa.) tuotannossaan hyödyntämät piirtokirjoitukset. Pausaniaan käyttämään aineistoon kuuluvat muun muassa patsaat sekä muut monumentit.

Lyydiassa syntyneestä Pausaniaasta ei tiedetä paljon. Hän oli mahdollisesti syntyjään Sipyloksen Magnesiasta, ja kuului todennäköisesti rikkaaseen sukuun. Pausanias myös viittasi klassisiin teksteihin ja niiden kirjoittajiin, minkä myötä hän oli oppinut ihminen, joka odotti myös lukijansa tietävän kyseiset teokset.¹ Hän esimerkiksi saattoi viitata Herodotoksen kertomukseen Aukseniasta ja Damiasta, muttei halunnut kerrata tapahtumien kulkua: ταῦτα εἰπόντος Ἡροδότου καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἐπ' ἀκριβῆς οὗ μοι γράφειν κατὰ γνώμην ἦν εὖ προειρημένα ('tämän Herodotos on kertonut molemmista heistä täsmällisesti, enkä kirjoita mietteitäni heistä, koska heistä on jo kirjoitettu hyvin').² Niin ikään Pausaniaan oppineisuus tulee esille siinä, että hän saattoi kyseenalaistaa kuulemansa tarinat, koska oli lukenut tai kuullut niistä toisenlaisen version. Lähteinä hän on tällöin käyttänyt esimerkiksi Homerosta ja Kinaithonia (s. 700-luvulla eaa.).³ Tiedämme hänen myös matkustaneen muun muassa Thebaan, Foinikiaan sekä laajalti Anatolian alueella,⁴ ja kirjoittaneen tältä pohjalta maantieteellisen teoksen. Pausanias oli myös kiinnostunut piirtokirjoituksista niiden sisältämän tiedon, mutta myös niiden ulkoisen asun takia.⁵ Piirtokirjoitukset olivat tärkeitä Pausaniaalle, sillä hän saattoi niihin vedoten todentaa sen, mitä hän oli kuullut muualta.⁶ Ajoittain hän myös kyseenalaisti piirtokirjoituksen oikeellisuuden, mikäli se oli ristiriidassa muiden tietojen kanssa.⁷ Kirjoittajana Pausanias ei juurikaan paljasta lukijalle henkilökohtaisia mielipiteitään.⁸

¹ Pretzler 2005, 236; Gurlitt 1890, 56–57, 130.

² Paus. 2,30,4.

³ Paus. 8,53,4–5.

⁴ Gurlitt 1890, 36; ks. luettelo Pausaniaan vieraillemista alueista Regenbogen 1956, 1013.

⁵ Whittaker 1991, 172.

⁶ Whittaker 1991, 177.

⁷ Vrt. Paus. 1,2,4; Paus. 1,18,3; Paus. 6,13,10.

⁸ Pretzler 2007, 13–17.

1.2 Kreikan kuvaus ja aineiston rajaus

Kreikan kuvaus on subjektiivinen matkakertomus Kreikan alueista. Osa kohteista on Pausaniaan itse vierailemia ja osa kohteista on sellaisia, joista hän on kuullut toisista lähteistä. Teoksessa yhdistyy useita genrejä kuten historia, etnografia, maantiede ja mytografia.⁹ Se jakaantuu kymmeneen eri kirjaan maantieteellisen jaottelun perusteella. Vaikka Pausanias kertoo kirjoittavansa kaikkeen kreikkalaiseen maailmaan liittyvästä, πάντα... τὰ Ἑλληνικά¹⁰, on hänen kreikkalaisen maailman rajauksensa hyvin suurpiirteinen. Hän jättää pois esimerkiksi Lokriin, Thessalian, Aitolian ja Euboian. Tämä herättää kysymyksen siitä, jäikö teos kesken tai onko osa käsikirjoituksista mahdollisesti tuhoutunut.¹¹ Robertin mukaan 1900-luvun alkupuolella oli yleisesti hyväksytty ajatus, että teos on keskeneräinen. Hänen mukaansa kirjoja olisi ollut kaikkiaan neljätoista.¹² Yleisempää on ollut olettaa, että kirjoja olisi ollut yksitoista. Tämä ajatus juontuu Stefanos Byzantionlaisen¹³ tekemään viittaukseen Tamyna-nimiseen polikseen Euboiassa. Hän tekee viittauksen Pausaniaan teokseen, mutta Tamyna-nimistä polista ei mainita säilyneissä käsikirjoituksissa. Diller kertoo, että kymmenen kirjaa käsittävä teos tunnetaan vasta 1300-luvulta, jolloin käsikirjoitus oli Maksimos Planudeksen hallussa. Hänen mukaansa on mahdollista, että kirjoja olisi ollut yksitoista.¹⁴ Dillerin lisäksi muut tutkijat ovat pitäneet yhtätoista kirjaa mahdollisena.¹⁵ Pretzler kuitenkin huomauttaa, että Stefanos Byzantionlaisen tekemää viittausta lukuun ottamatta muita viittauksia ei ole kadonneisiin tekstipätkiin. Toisaalta hän myöntää, että kymmenes kirja saattaa olla keskeneräinen, ja että se vaikuttaa olevan kirjoitettu kiireellä.¹⁶

Tyylin perusteella vaikuttaa siltä, että Attikaan sijoittunut ensimmäinen kirja ilmestyi ensin omana teoksenaan, sillä myöhemmissä kirjoissa tyyli on kehittyneempää.¹⁷ Myöhemmin

⁹ Pretzler 2018, 271.

¹⁰ Paus. 1,26,4.

¹¹ Pretzler 2007, 6.

¹² Robertin (1909, 261–263) mukaan kirja 11 olisi keskittynyt Aitoliaan ja Akarnaniaan, kirja 12 Dorikseen ja Opukseen, kirja 13 Thessaliaan ja kirja 14 Euboiaan.

¹³ *De urbibus*, s.v. Ταμύνα: πόλις Ἐρετρίας. Στράβων ι. καὶ πληθυντικῶς „εἰς τὰς Ταμύνας“. τὸ ἐθνικὸν Ταμυνεύς, καὶ θηλυκὸν Ταμυνηίς ἐξ αὐτοῦ. λέγεται καὶ Ταμυναῖος. ὕτω γὰρ ὁ Ζεὺς ἐν αὐτῇ τιμᾶται. Πausanίας ι Περὶ γῆσεως. Stefanos Byzantionlaisen tiedetään viittanneen Pausaniakseen noin 80 kertaa, joista ainoastaan yksi viittaus sijoittuisi tunnettujen kymmenen kirjan ulkopuolelle. Tämän myötä on epätodennäköistä, että säilyneiden kirjojen lisäksi olisi ollut muitakin teoksia.

¹⁴ Diller 1955, 274–275.

¹⁵ Gurlitt 1890, 68; Regenbogen 1956, 1011.

¹⁶ Pretzler 2007, 6–8; ks. kaikki Pausaniaan teokseen ristiin tehdyt viittaukset Akujärvi 2005, 60–64 & Habicht 1985, 7–8.

¹⁷ Gurlittin (1890, 2–3) mukaan Pausaniaan ensimmäinen kirja oli tyylliltään, mutta myös faktuaalisesti kömpelö. Samoin hän kritisoi sitä, että ensimmäisestä kirjasta puuttui προοίμιον, johdanto.

ilmestyneissä kirjoissa Pausanias ottaa Ebelingin mukaan vapaamman otteen eri monumenttien käsittelyssä.¹⁸ Teoksessaan Pausanias viittaa myös aiempaan kirjallisuuteen, joka aiheesta on kirjoitettu.¹⁹ Hän viittaa pääasiassa paikallisten kertomuksiin, mutta saattaa ajoittain myös viitata aikaisempiin auktoreihin. Roomalaisajalla paikalliskulttuureihin vaikuttivat kanonisoidut klassikkotekstit²⁰, joiden Pausanias oletti olevan lukijoidensa tuntemia. Hän jättää tämän myötä välillä esittelemättä teoksensa henkilöitä ja mahdollisesti olettaa lukijan tietävän heidät. Pausanias ei esimerkiksi kerro hahmojen elämäntapahtumia, mikä voi tarkoittaa sitä, ettei hän tuntenut kyseisiä henkilöitä tai että hän oletti lukijan tietävän heidät. Tämä johti siihen, että Pausanias vältti pitkiä selityksiä ja suosi epäsuoria viittauksia.²¹ Pretzler huomauttaa Pausaniaan valinnee käsiteltäväksi traditiosta poikkeavia kertomuksia hahmoista, jotka tunnettiin hyvin tuona aikana. Hänen työnsä ydin olikin matkustaa erilaisiin paikkoihin ja löytää näitä kertomuksia, sillä myyttiset tarinat saattoivat suullisessa traditiossa muuttua kertojan mukaan.²² Pausanias siis kertoi myyttejä, jotka eivät välttämättä olleet yleisesti tunnettuja.

Teoksen eri kirjat ovat pääpiirteiltään samanlaisia lukuun ottamatta ensimmäistä kirjaa ja ajoittaisia kerronnan vaihteluita. Pausanias vaikuttaa liikkuneen tuon ajan pääväyliä pitkin paikasta toiseen, sillä hän kertoo kaikista väylän varrella mielenkiintoa herättäneistä asioista. Uuteen paikkaan saavuttuaan hän kertoo tiivistelmän alueen paikallishistoriasta, johon kuuluu myös mytologinen historia. Tämän jälkeen Pausanias yleensä esittelee paikallisia monumentteja.²³ Pausanias käsittelee teoksessaan lukuisia eri aihepiirejä, mikä on saattanut houkutella oppineita lukijoita. Erityisesti historia ja paikalliset tavat olivat aiheita, joita hän kävi laajasti läpi teoksessaan. Pausaniaan *Kreikan kuvaus* sijoittuu ajanjaksoon, jolloin kreikkalaiset olivat menettäneet poliittisen itsenäisyyden Rooman alaisuudessa. Pretzler huomauttaa, että teoksen rooli on ollut myös hehkuttaa paikallishistoriaa ja myyttejä.²⁴ Tätä kautta teoksen funktiona on ollut myös nostattaa tiettyä alueellista identiteettiä sekä kotiseutuyhpeyttä.

¹⁸ Ebeling 1914, 139.

¹⁹ Ks. s. 15.

²⁰ Pretzler 2018, 281–283.

²¹ Vrt. Paus. 8,50,3; 8,52,2. Pausanias ei esimerkiksi esittele Pylades-nimistä harpistia, koska tämä oli Pausaniaan mukaan jo tunnettu. Hän ei myöskään kerro tarkemmin taustoja henkilöistä, jotka olivat sotahistorian kannalta merkittäviä.

²² Pretzler 2018, 284.

²³ Pretzler 2007, 8–9.

²⁴ Pretzler 2005, 237. Esimerkiksi Dion Khryssostomos kirjoittaa pilkalliseen sävyyn siitä, kuinka aikalaisten oli tapana kehua omaa syntyperäänsä ja polista, ks. Dio. Chrys. *Or.* 33,1.

Pausaniaan teosta on saatettu pitää monesti tylsänä luettelona, joka ei vaatinut merkittävää kirjallista osaamista.²⁵ Pausanias käytti teoksensa lähteenä paikallisia ihmisiä, joille tieto oli välittynyt vuosien saatossa suullisesti, mutta myös kirjallisesti.²⁶ Osa kertomuksista oli sellaisia, joita Pausanias kirjoitti ensimmäisenä henkilönä talteen.²⁷ Hänen teoksessaan yhdistyvät toisiinsa kertomus (λόγος) ja se, minkä hän näki (θεώρημα) matkatessaan. Esimerkiksi Attikaan sijoittuvassa kirjassaan hän kertoo (Paus. 1,39,3):

Τοσαῦτα κατὰ γνώμην τὴν ἐμὴν Ἀθηναίοις γνωριμώτατα ἦν ἔν τε λόγοις καὶ θεωρήμασιν, ἀπέκρινε δὲ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος μοι τὰ ἐς συγγραφὴν ἀνήκοντα.

Tällaiset huomiot tein parhaiten tunnetuista ateenalaisista kertomuksista ja nähtävyyksistä. Alusta lähtien olen erotellut monia tarinoita, jotka ovat sopivia kirjoitettavaksi.

Pretzlerin mukaan Pausanias oli itsepäinen hahmo, jolle oikean ja väärän ero oli selvä. Tämän johdosta hän oletti lukijan jakavan saman moraalikäsitteen. Tästä huolimatta Pausanias saattoi tuoda esiin eri ihmisten mielipiteitä, jotka olivat ristiriidassa keskenään.²⁸ Ajoittain hän saattoi käydä teoksessaan laajasti läpi monumentteja, jotka olivat poliittisessa ja sotilaallisessa mielessä tärkeitä ateenalaisille. Tämä voi osoittaa hänen olleen Ateenamielinen.²⁹

Kreikan kuvaus on laajimmin säilynyt matkailijan kokemuksista kertova antiikin teksti.³⁰ Kirjallisuuslajina matkakirjallisuus ei ole uusi asia, sillä *Odysseia* aloitti matkustamiseen liittyvät kertomukset.³¹ Pausaniasta aikaisemmin esimerkiksi Herodotoksen 400-luvulla eaa. kirjoittama *Historiateos* (Ἱστορία) kuvailee kreikkalaisille tuntemattomia kohteita. Hekataios Miletoslaisen (n. 550–476 eaa.) teokselle *Periodos ges* (Περίοδος γῆς) annettiin hellenistisellä

²⁵ Pretzler 2007, 1.

²⁶ Pretzler 2018, 272.

²⁷ Vrt. Paus. 1,23,2: ”...λέγω δὲ οὐκ ἐς συγγραφὴν πρότερον ἤκοντα.”

²⁸ Pretzler 2018, 278–281. Pretzler nostaa Pausaniaan itsepäisyydestä yhdeksi esimerkiksi Theban jälleenrakennuksen (Paus. 9,7,2–4). Pausanias vaikutti olleen tyytyväinen Theban jälleenrakennukseen, mutta hänen mielestään syyt sen taustalla eivät olleet hyväksyttävät. Hänen mukaansa Kassandros (n. 350–297 eaa.) rakennutti Theban uudestaan ainoastaan siksi, että hän vihasi Aleksanteri Suurta, joka oli aiemmin tuhonnut Theban.

²⁹ Zizzan (2020, 359–364) mukaan Pausanias saattoi esittää koko kreikkalaista maailmaa koskevan historian olevan ateenalaista historiaa: ”...la storia dei Greci è presentata da Pausania come una storia ateniese”.

³⁰ Pretzler 2007, 11.

³¹ Pretzler 2007, 46.

ajalla nimi Περιήγησις, koska periegeettisille teoksille haluttiin yleisnimet.³² Pausaniaan teos kuuluu niin ikään periegeettisiin teoksiin, joiden laatiminen alkoi erityisesti 200-luvulla eaa. Samoihin aikoihin alettiin kirjoittaa periplus-tyylisiä (περίπλους, ympäripurjehdus) teoksia, jotka kuvailivat useimmiten Välimeren tai Mustanmeren rannikoita. Esimerkiksi Dionysios Periegetes (luultavasti 100-luvulla jaa.) oli laatinut heksametrin muodossa olevan teoksen, jossa hän kävi läpi silloin tunnettua maailmaa.³³

Pausaniaan *Kreikan kuvaus* ei noussut hänen omana aikanaan suosioon, eikä teosta juurikaan siteerattu. Antiikin auktoreista ainoastaan Claudius Aelianus viittasi häneen tuotannossaan.³⁴ 500-luvulla Stefanos Byzantionlainen siteerasi Pausaniasta, samoin runoilija Agathias (n. 536–582) näyttää tunteneen Pausaniaan tuotannon. Myöhemmin myös Arethas Kesarealainen (n. 860–932) viittasi Pausaniaan teokseen.³⁵ Kreikan alueella vierailleet ovat käyttäneet Pausaniaan teosta 1600-luvulta lähtien ymmärtääkseen alueen antiikin topografiaa. 1800-luvulta lähtien sitä käytettiin kaivauksissa ja löydösten tunnistamisessa. *Kreikan kuvaus* ei saavuttanut kirjallisuudentutkijoiden arvostusta, sillä sen tyyli oli kömpelöä. Myöskään historiantutkijoiden mielenkiinto teosta kohtaan ei herännyt, sillä Pausaniaan kertomusten ja historiankirjoituksen välillä oli ajoittain ristiriitoja. Kiinnostus Pausaniasta kohtaan oli suurimmillaan 1800-luvun lopussa, mutta hyytyi 1900-luvun puolivälissä, kun se kärsi arkeologian ja klassillisten kielten jakautumisesta. 2000-luvulla kiinnostus Pausaniasta kohtaan on jälleen kasvanut.³⁶

Esimerkiksi Gurlitt kuvailee Pausaniaan teosta matkaoppaaksi, jota oli tarkoitus lukea paikan päällä monumentteja katsellessa. Sen tarkoitus oli täten luoda nopea ja tiivis katsaus tietystä maantieteellisesti rajatusta alueesta.³⁷ Sen sijaan Habichtin mukaan kirja oli suunnattu myös ihmisille, jotka eivät itse matkustaneet Kreikkaan, mutta saattoivat lukea sitä vapaa-ajallaan. Kirja osoittautui Habichtin mielestä aikanaan epäonnistuneeksi, sillä teokseen ei viitattu muualla kirjallisuudessa ollenkaan ennen 500-lukua. Keskiajalla Pausanias mainitaan kirjallisuudessa vain muutaman kerran.³⁸ *Kreikan kuvaus* lieneekin kiertänyt lähinnä

³² Angelucci 2011, 12.

³³ Hawes 2016, 322–334.

³⁴ Ael, *VH*. 12,61.

³⁵ Regenbogen 1956, 1009.

³⁶ Pretzler 2007, 12–14.

³⁷ Gurlitt (1890, 9–10) huomauttaa, että Pausaniaan kirjoittamaa matkaopasta käytettiin taidehistorian lähteenä Pliniuksen lisäksi.

³⁸ Habicht 1985a, 220.

Pausaniaan lähipiirissä.³⁹ Käsikirjoitus päättyi noin vuonna 535 Stefanos Byzantionlaiselle, joka siirtokirjoitti sen pergamenttikoodeksille unsiaalimuotoon. Arethas Kesarelainen löysi kyseisen koodeksin noin vuonna 900, ja siirsi sen minuskelimuotoon. 1300-luvun alussa koodeksi eteni Maksimos Planudekselle, joka vei sen mukanaan Konstantinopoliin. Vuoteen 1418 mennessä teos oli matkannut Firenzeen, jossa sitä piti hallussaan Niccolò de' Niccoli. Seuraavan vuosisadan aikana kyseinen koodeksi katosi, mutta muut käsikirjoitukset säilyivät.⁴⁰

Kreikan kuvauksen tekstitraditiota on tutkittu vuodesta 1838 lähtien, jolloin Schubart luetteli 18 koodeksia ja yritti luokitella ne. Hän onnistui erottelemaan kokonaan viisi käsikirjoitusta (Va, Vb, La, Lb ja Ag) sekä viisi osittain (Vn, Rc, Mn, Np, Pd). Vuosisadan taitteessa muun muassa Hitzig ja Spiro jatkoivat luokittelua.⁴¹ Varhaisin koodekseista on vuodelta 1450. Dillerin mukaan primaarisia ovat Vn, Fb, Pc sekä Mt, ja loput neljätoista pohjautuisivat pääasiassa versioihin Vn sekä Fb. Primääriset käsikirjoitukset on todennäköisesti kopioitu samasta kappaleesta, jonka Niccolò de' Niccoli omisti vuonna 1418.⁴²

1.3 Tutkimusperinne

Aikojen saatossa on väitelty siitä, missä määrin Pausanias on itse vierailut kuvailemissaan kohteissa. Toisaalta arkeologia on osoittanut lukuisten kuvailujen olevan oikeassa. Tekstissään Pausanias viittaaakin piirtokirjoituksiin, jotka linkittyvät näihin arkeologisiin havaintoihin.

Pausaniaaseen liittyvä tutkimuskirjallisuutta on julkaistu viimeiset kaksisataa vuotta. 1800-luvun tutkimusperinteessä Pausaniasta syytettiin siitä, että tämän piirtokirjoitusviittaukset sekä sitaatit olivat sekundäärilähteistä. Tämän myötä väitettiin, ettei hän ollut itse vierailut kuvailemissaan paikoissa, vaan saanut tiedot muualta. Tällaisia väitteitä esittivät esimerkiksi Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, August Kalkmann sekä Giorgio Pasquali.⁴³ Von Wilamowitz-Moellendorfia vaikuttaa ärsyttäneen Pausaniaan teoksen aiheuttama nöyryytys hänen omalla tutkijanurallaan, mikä saattoi vaikuttaa hänen arvostelukykyynsä.⁴⁴ Kalkmann

³⁹ Diller 1956, 84.

⁴⁰ Diller 1956, 97.

⁴¹ Diller 1957, 169.

⁴² Diller 1956, 86.

⁴³ Habicht 1985a, 221.

⁴⁴ Von Wilamowitz-Moellendorf vieraili vuonna 1873 Kreikassa, jossa hänen tehtävä oli opastaa ryhmää. Hän oli suunnistanut Pausaniaan teoksen avulla, mutta ryhmä oli ajautunut tämän takia harhaan, kun he olivat lähteneet Olympiasta. Tämä saattoi herättää hänessä pitkäänkin katkeruutta Pausaniasta kohtaan, koska Pausaniaan kerronta eteni hänen mielestään maantieteellisesti ”väärästä” suunnasta. Ks. Von Wilamowitz-Moellendorf *Erinnerungen* 1928, 155–156: ”Aber hier am Alpheios wollte nichts stimmen, konnte es auch nicht, denn Pausanias beschreibt den Weg in umgekehrter Richtung. Das war zwar schon früher bemerkt, aber davon wußte ich nichts, und meine geringe Schätzung des auch jetzt noch von den meisten Archäologen kanonisierten

syytti Pausaniasta jopa huijaamisesta ja väärennöksistä. Hänen mukaansa Pausaniaan aikana oli tavanomaista kirjoittaa teoksia omalle tuttavapiirilleen, eivätkä tällaiset teokset olleet paikkaansa pitäviä.⁴⁵ Lisäksi Pasquali kritisoi Pausaniasta siitä, ettei tämä osoittanut teoksessaan mielenkiintoa taidehistoriaa kohtaan.⁴⁶

1800-luvun vaihteessa paradigma muuttui. Wilhelm Gurlittin *Über Pausanias* vuodelta 1890 ja James George Frazerin Pausanias-kommentaarit ottivat puolustelevarin kannan verrattuna aiemmin esitettyisiin väitteisiin.⁴⁷ 1900-luvulla Pausanias-kommentaareja julkaistiin lisää, kun Hitzig ja Blümner julkaisivat vuosina 1896–1910 teoksen *Pausaniae Graciae descriptio*, ja Papahatziksen teos *Παθσανίας Ἑλλάδος Περιήγησις* julkaistiin vuosina 1974–1981.⁴⁸

Pausaniaan piirtokirjoitusviittauksiin keskittyviä teoksia on julkaistu niukanlaisesti. Piirtokirjoituslöytöihin perustuvista kirjoista Ernst Curtiuksen sekä Friedrich Adlerin kokoama *Olympia: Die Ergebnisse der von dem Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabung: Die Inschriften von Olympia – Textband V* vuodelta 1896 kokoaa yhteen Olympian piirtokirjoituslöydöt, jotka tukevat Pausaniaan kerrontaa. Christian Habichtin tutkimus ”Pausanias and the Evidence of Inscriptions” vuodelta 1984 kertoo myös historiallisiin tapahtumiin linkittyvistä piirtokirjoituksista, ja Helène Whittaker luo katsauksen Pausaniaan piirtokirjoitusviittauksiin tutkimuksessaan ”Pausanias and His Use of Inscriptions”.⁴⁹ Laajin Pausaniaan piirtokirjoituksiin liittyvä tutkimus on Ioannes Zacharias Tzifopouloksen kirjoittama väitöskirja *Pausanias as a Steloskopas – An Epigraphical Commentary of Pausanias’ Eliakon A and B*. Hän myös kirjoitti vuonna 2014 osana monografiaa tekstin ”Inscriptions as Literature in Pausanias’ Exegenis of Hellas”, jossa hän yhdistää Pausaniaan tekemät piirtokirjoitusviittaukset kirjallisuuden kerrontaan.⁵⁰

Sophisten stammt von dieser Erfahrung. Sie vergessen, daß man ihn vorzüglich brauchen kann, sobald eine Stadt oder ein Heiligtum ausgegraben ist (wenn man auf Liederlichkeiten wie bei den Gebäuden der delphischen Marmariä auch gefaßt sein muß), aber zum Führer taugt er schlecht, hat das auch nicht beabsichtigt: die Führer fand der Reisende an Ort und Stelle; das Buch war dann eine reiche und für den Zeitgeschmack genießbare Ergänzung; im übrigen mochte es vielen die Reise in das kleine und verfallene Mutterland ersetzen.” Ks. myös Habicht 1985a.

⁴⁵ Kalkmann 1886, 280–281; Myös Gurlitt (1890, 44–45) mainitsee, että Pausaniaan aikana väärennökset olivat tavanomaisia, mutta hän ei syytä Pausaniasta siitä.

⁴⁶ Pasquali 1912, 162.

⁴⁷ Gurlitt 1890; Frazer 1898a; Frazer 1898b.

⁴⁸ Hitzig & Blümner 1901; Papahatzis 1979.

⁴⁹ *IO*; Habicht 1984; Whittaker 1991.

⁵⁰ Tzifopoulos 1991; Tzifopoulos 2014.

1.4 Kysymyksenasettelu, aineisto ja metodi

Tämän työn primäärilähteenä on käytetty Spiron (1903) toimittama tekstieditiota *Pausaniae Graeciae descriptio*. Ajallisesti Pausaniaan arvioidaan kirjoittaneen kirjansa noin kahdenkymmenen vuoden aikana. Teoksessaan hän keskittyy eniten juuri Eliksen alueeseen, josta hän kirjoitti kaksi kirjaa. Pausaniaan Elikseen sijoittuvissa kirjoissa on yli 200 viittausta tai sitaattia piirtokirjoituksiin, mikä on eniten kaikista teoksen kirjoista. Tämän johdosta valitsin tarkasteluun juuri Olympiaan sijoittuvat piirtokirjoitusviittaukset. Koska suoria sitaatteja on 75 kappaletta⁵¹, on tässä työssä otettu tarkasteluun ainoastaan sitaatit, jotka viittaavat johonkin historialliseen tapahtumaan. Tämän myötä aineisto on myös rajattu. Kaikki työssä käytetyt käännökset ovat itse tekemiäni.

Pausaniaan *Kreikan kuvaus* viittaa piirtokirjoituksiin erilaisissa konteksteissa. Esimerkiksi Whitaker on jaotellut aineiston kahdeksaan eri kategoriaan piirtokirjoitusten sisällön perusteella: historiallisiin, prosopografisiin, taidehistoriallisiin, kirjallisiin, myyttisiin, kulttiin liittyviin, epigrafisiin ja luokittelemattomiin.⁵² Valtaosa Pausaniaan teoksessa esiintyvistä piirtokirjoituksista on prosopografisia, jotka liittyvät esimerkiksi Olympian kisojen voittajiin. Täten on selvää, että prosopografiset piirtokirjoitukset keskittyvät viidenteen ja kuudenteen kirjaan, jotka sijoittuvat Elikseen.⁵³

Piirtokirjoituskategorioista olen valinnut tutkielmassa käsittelyyn ainoastaan historialliset piirtokirjoitukset eli ne, jotka liittyvät Pausaniaan kerronnan perusteella johonkin historialliseen tapahtumaan. Mikäli jokin Pausaniaan näkemä piirtokirjoitus on kirjoitettu historiallisen tapahtuman johdosta, mutta hän ei itse mainitse tätä yhteyttä, olen päättänyt rajata sen työn ulkopuolelle, koska piirtokirjoituksen historiallisuudesta ei ole tällöin varmuutta. Pausanias viittaakin teoksessaan moniin historiallisiin monumentteihin, mutta hän ei aina paljasta, onko hänen kertomansa tieto peräisin piirtokirjoituksesta vai esimerkiksi hänen oppaaltaan tai paikallisilta ihmisiltä. Tällöin monumenttia ei ole tekemiäni rajauksen myötä mahdollista käsitellä tässä työssä. Niin ikään rajaukseni myötä esimerkiksi voittajapatsaiden tai mytologiaan liittyvien patsaiden piirtokirjoitukset eivät myöskään ole työn kohteena, ellei niissä ole mainittu jotain historiallista tapahtumaa. Tässä tutkielmassa historiallisiksi

⁵¹ Tzifopouloksen (1991, 422–442) mukaan kirjassa 5 on suoria sitaatteja 37 ja kirjassa 6 sitaatteja on 38. Epäsuoria viittauksia piirtokirjoituksiin on kirjassa 38 kirjassa 5 ja 197 kirjassa 6.

⁵² Whittaker 1991, 173.

⁵³ Whittaker 1991, 172–173.

tapahtumiksi ei lasketa Olympian kisojen voittoa, vaan rajauksen myötä pääpaino on sotahistoriassa ja politiikassa.

Analyysissäni käyn piirtokirjoitussitaatit läpi siinä järjestyksessä, jossa ne esiintyvät teoksessa. Sen jälkeen etenen piirtokirjoitusviittauksiin. Tutkimuksen tavoitteena on erityisesti selvittää näitä asioita: Millaisissa historiallisissa tapahtumissa Pausanias viittaa piirtokirjoituksiin tai siteeraa niitä? Millaisiin piirtokirjoituksiin hän viittaa? Minkälaisia ristiriitoja on havaittavissa fragmenttilöydösten ja Pausaniaan tekemien piirtokirjoitusviittausten sekä -sitaattien välillä?

2 Piirtokirjoitukseen viittaaminen

Pausaniaalla ei ollut tapana kertoa, miksi hän valitsi tietyn votiivilahjan tai piirtokirjoituksen käsiteltäväksi teokseensa. Hänellä näytti kuitenkin olevan tapana mainita ne urheilijat ja taiteilijat, jotka tunnettiin tuona aikana parhaiten. Samoin hän keskittyi usein muistomerkkeihin ja kultteihin, erityisesti olympolaisten jumalten ympärille rakentuneisiin kultteihin. Tämän myötä Pausanias ei käsitellyt teoksessaan juurikaan maallisia rakennuksia.⁵⁴ Toisaalta Pausanias oli kiinnostunut laajasti eri asioista, joten hänen piti valita tarkkaan ne monumentit ja hahmot, joihin hän halusi viitata. Vaarana olisi muutoin ollut teoksen muuttuminen luettelomaiseksi. Pausanias vaikuttaakin huomioineen erityisesti Kreikkaan ja kreikkalaisuuteen viittaavia monumentteja tai ilmiöitä. Esimerkiksi Rooma ei ole juurikaan esillä lukuun ottamatta Hadrianusta⁵⁵, joka oli omaksunut kreikkalaisia tapoja.⁵⁶

Vaikka Pausanias käy teoksessaan läpi lukuisia myyttejä, pyrki hän valitsemaan vähemmän tunnettuja kertomuksia, koska ei halunnut toistaa jo yleisesti tunnettuja myyttejä.⁵⁷ Toisaalta Pausaniaan valintoihin saattoi vaikuttaa hänen omat mahdolliset antipatiensa tiettyjä hahmoja kohtaan, eikä teoksen ollut tarkoitus olla moitteeton tai täydellinen siten, että jokainen monumentti tai hahmo olisi mainittu.⁵⁸ Pausanias vaikuttaa myös itsekin sisäistäneen sen, että hänen tekemänsä kohteiden valikointi oli subjektiivista.⁵⁹ Hän ei koskaan kerro, miksi hän valitsee tietyn kohteen tarkasteluun, jolloin monumenttien ja tämän myötä piirtokirjoitusten valintaperusteet jäävät lukijalle epäselviksi.

Myös Habicht kertoo Pausaniaan mielenkiinnon kohdistuneen uskonnollisiin ilmiöihin sekä paikallisiin heeroksiin. Hänen mukaansa Pausaniaan valitsemilla piirtokirjoituksilla oli yleensä opetuksellinen päämäärä. Habicht huomauttaa, että löydetyt piirtokirjoitukset voivat paljastaa Pausaniaan epätarkkuuden, mikäli ne eroavat hänen kirjoittamasta tekstistään. Löydetyistä piirtokirjoituksista käy ilmi se, mitä Pausanias on pitänyt mainitsemisen arvoisena, ja mitä hän on jättänyt tulkinnassaan mainitsematta.⁶⁰ Ajoittain hän saattaa suhtautua

⁵⁴ Kreilinger 1997, 472; Pretzler 2007, 9.

⁵⁵ Paus. 1,5,5; Paus. 8,10,2. Toisaalta Hadrianus hallitsi Pausaniaan elinaikana, joten hänen mainitsemisensa ei ollut yllättävää. Pausanias kuitenkin vaikuttaa kirjoittaneen tästä lähinnä positiiviseen sävyyn. Hän mainitsee muista hallitsijoista kreikkalaisille vapauden antaneen Neron, johon hän suhtautuu kaksijakoisesti. Pausaniaan (7,17,3) mukaan Nerolla oli jalo sielu, mutta tämä oli saanut vääränlaisen kasvatuksen.

⁵⁶ Champion-Smith 1998, 31–32.

⁵⁷ Vrt. Paus. 1,22,1.

⁵⁸ Gurlitt 1890, 13.

⁵⁹ Paus. 3,11,1: Pausanias kertoo vältäneensä kertomasta niitä asioita, jotka olivat οὐκ ἀξίον ἀφηγήσεω (‘ei tarinan arvoinen’).

⁶⁰ Habicht 1985b, 65.

epäilevästi osaan piirtokirjoituksista.⁶¹ Pausaniaan tapa viitata siteeraamiinsa piirtokirjoituksiin oli vaihteleva. Esimerkiksi Gurlitt kritisoi Pausaniasta siitä, että tämä oli huolimaton viittauksissa ja siteerauksissa. Hän myös kritisoi Pausaniasta siitä, ettei hän aina maininnut viittauksissa tietolähdettään, vaan käytti usein verbejä λέγειν tai ἀκούειν. Välillä Pausanias saattoi myös identifioida lähteensä eri tavoin.⁶²

Champion-Smith kertoo, että Pausanias keskittyi kirjoituksissaan historiallisiin tapahtumiin, ja pyrki linkittämään nämä tapahtumat rakennuksiin tai monumentteihin, jotka olivat olemassa hänen omana elinaikanaan.⁶³ Pausaniaalla ei myöskään ollut tapana kertoa historiallisista tapahtumista tarkkaan, jos niistä oli kirjoitettu jo aiemmin, vaan hän ennemminkin ohjasi lukijaa selvittämään tapahtumat itse viittaamalla historiankirjoitukseen.⁶⁴

Elikseen sijoittuvat piirtokirjoitukset keskittyivät Olympian temppeelialueelle. Paikkaa kutsuttiin myös nimellä Altis, joka juontuu sanasta ἄλσος (’pyhä lehto’).⁶⁵ Pausanias huomauttaa, että jo Pindaros olisi viitannut alueeseen Altiksena.⁶⁶ Pausanias vieraili Olympian temppeelialueella vuonna 174 jaa., jolloin paikka oli todellinen museo.⁶⁷ Tämän myötä hänen piti miettiä metodologiaan tarkkaan. Pausanias huomaakin alueen runsaan monumenttien määrän, minkä johdosta hän päätyy erottelemaan toisistaan patsaat ja votiivilahjat.⁶⁸ Tästäkin syystä hän ei keskity Olympiaan sijoittuvissa kirjoissa muiden kirjojen tapaan yhtä paljon alueen maantieteeseen, vaan painotus on monumenteissa.⁶⁹ Tzifopoulos huomauttaa, että Pausanias argumentoi tämän myötä valitsevansa teokseensa monumentteja, joihin tulisi kohdistaa μνήμη (’muistaminen’ tai ’muisto’) ja jotka olivat tätä kautta oikeutettuja jonkinlaiseen kerrontaan eli λόγος (’tarina’). Kirjoissa viisi ja kuusi yhdistyy piirtokirjoitusten kautta siis ἐξήγησις (’tulkinta’) ja λόγος. Pausanias pyrki tekstissään proosamuotoiseen kerrontaan, jossa yhdistettiin monumenttien selittäminen ja tulkinta niiden sijaintipaikassa. Tzifopoulos myös

⁶¹ Paus. 2,9,8. Pausanias viittaa pronssipatsaissa olevaan tietoon, että ne esittäisivät Proitoksen tyttäriä, mutta hän kertoo löytäneensä piirtokirjoituksen, jonka mukaan patsaat esittäisivät muita naishahmoja.

⁶² Gurlitt (1890, 44) käyttää esimerkkinä sitä, että Pausanias viittasi Artemidorokseen sanoilla ἀνὴρ Ἐφέσιος.

⁶³ Champion-Smith 1998, 220–221.

⁶⁴ Pausanias (1,3,4) esimerkiksi mainitsee Ksenofonin kirjoittaneen aiheesta laajasti ja viittaa epäsuorasti tämän kirjoittamaan *Hellenikaan*.

⁶⁵ *LSJ* s.v. ἄλσος.

⁶⁶ Paus. 5,0,1; Pind. *O.* 10,55.

⁶⁷ Tzifopoulos 1991, 29; Regenbogen 1956 1028–1029.

⁶⁸ Paus. 5,21,1.

⁶⁹ Zizza 2006, 66.

kritisoi Pausaniasta siitä, että hän otti piirtokirjoitukset usein faktapohjaisina lähteinä, minkä myötä hän saattoi välillä ajautua harhaan.⁷⁰

Valtaosa Pausaniaan käyttämästä piirtokirjoitusaineistosta liittyy Olympian kisojen voittajapatsaisiin, joita käsitellään juuri Elikseen sijoittuvissa kirjoissa. Esimerkiksi voittajapatsaiden selostamisessa hän vaikutti noudattaneen tiettyä kaavaa, ja mainitsi usein, mikäli hänen kertomansa tieto ei pohjautunut piirtokirjoitukseen. Tämä luo kuvan siitä, että hän olisi itse nähnyt patsaat, eikä hänen tietonsa pohjautunut pelkästään voittajaluetteloihin. Näkemistään patsaista Pausanias pyrki kirjaamaan ylös patsasta esittävän henkilön koko nimen, henkilön alkuperän ja tiedon urheilulajista. Myöhemmin piirtokirjoituslöydöt ovat tukeneet hänen tekstiään.⁷¹ Toisaalta Whittaker huomauttaa, ettei Pausaniaan kerrontatavasta aina paljastu se, nojasiko hän tiedoissaan piirtokirjoitukseen. Pausanias saattoi esimerkiksi mainita monumentin tai patsaan tekijän opettajan nimen, vaikka tällaista ei olisi mainittu piirtokirjoituksessa.⁷² Hän myös viittaa ajoittain piirtokirjoitukseen, mikäli se paljasti hänen mielestään tietoa votiivilahjan dedikoijasta tai tärkeää tietoa patsaan aiheesta.⁷³

Mikäli piirtokirjoituksessa mainittiin jokin tuntemattomampi kansa tai kaupunki, saattoi Pausanias lisätä tekstin sekaan glossan tapaisen selityksen, jossa hän viittasi aiheesta aiemmin kirjoitettuun kirjallisuuteen tai selitti muutoin alueen historiaa.⁷⁴ Toisaalta on myös mahdollista, että lisäykset ovat myöhempien kopioitsijoiden lisäämiä.

Piirtokirjoituksiin viitatessaan Pausanias saattoi kiinnittää huomion niiden kirjoitustapaan. Hän esimerkiksi kertoi, mikäli teksti oli kirjoitettu vaakasuoraan, bustrofedonilla, ympyrän muotoon, tietyllä murteella tai oikealta vasemmalle.⁷⁵ Lisäksi hän kiinnitti huomiota piirtokirjoitusten metriikkaan.⁷⁶ Tämä saattoi olla hänen tapansa vahvistaa lukijalle käsitystä siitä, että hän oli nähnyt piirtokirjoituksen.

⁷⁰ Tzifopoulos 2014, 154–156. Tzifopoulos ei perustele kritiikkiään tarkemmin, mutta tämä voi viitata esimerkiksi siihen, että Pausanias saattoi ajoittain ymmärtää väärin oppaansa kertomukset. Oppaiden virheellisistä kertomuksista ks. s. 29.

⁷¹ Whittaker 1991, 173–174.

⁷² Whittaker 1991, 175–176.

⁷³ Paus. 1,26,4; Paus. 1,8,6.

⁷⁴ Paus. 5,27,12; 6,19,5.

⁷⁵ Paus. 5,17,6; Paus. 5,10,1; Paus. 2,27,3; Paus 5,25,9.

⁷⁶ Paus. 5,19,3; 5,27,2.

2.1 Suorat piirtokirjoitussitaatit

2.1.1 Olympian Zeuksen temppelin kultainen kilpi

Viidennen kirjan alussa Pausanias luo lyhyen katsauksen alueen historiaan, kuten hänellä oli tapana.⁷⁷ Kerronta etenee Olympiassa sijaitsevaan Zeuksen temppeliin, joka oli rakennettu doorilaiseen tyyliin. Verrattuna muihin teoksessa esiintyviin temppelialueisiin, Pausanias kirjoittaa laajimmin Zeuksen temppelistä. Hän pyrki luomaan kattavan katsauksen rakennukseen ja sen alueelle sijoittuviin votiivilahjoihin.⁷⁸ Hän kirjoittaa, että temppeli rakennettiin sen jälkeen, kun Elis voitti Pisan sodassa.⁷⁹ Pausaniaan väitettä, että Elis olisi rahoittanut temppelin patsaineen, on jälkikäteen epäilty. Hennemeyerin mukaan Eliksellä ei olisi ollut mitenkään varaa rakennuskustannuksiin, jotka olivat moninkertaiset sotasaaliiseen verrattuna. Väitteellä on ollut ennemminkin poliittinen päämäärä, millä on haluttu liioitella elisläisten sotilaallista ja taloudellista valtaa.⁸⁰ Tuolloin oli Kyrieleiksen mukaan myös hyväksyttyä ja jopa tavanomaista sulattaa vanhojen votiivilahjojen metalleja, mikäli sillä rahoitettiin pyhäkköjen rakentamista.⁸¹ Todennäköistä onkin, että temppelin pystyttämiseen saadut varat ovat tulleet myös muualta kuin sotasaaliista. Konsensus on kuitenkin saavutettu siinä, että temppeli rakennettiin juhlistamaan sotilaallista voittoa.⁸²

Teos etenee Zeuksen temppelistä Pelopioniin, joka oli Pelopsille pystytetty temenos. Pausanias kertoo myös Zeuksen alttarista ja luetteloi kaikki temenoksen sisällä tai ulkopuolella sijaitsevat alttarit. Luettelo ei perustu niinkään topografiaan, vaan Pausaniaan mukaan kronologiaan eli siihen järjestykseen, jossa elisläiset uhrasivat.⁸³ Alttareiden lisäksi hän kertoo lyhyesti alueen muista rakennuksista.⁸⁴

Pausaniaan mainitsemassa Zeuksen temppelissä oli Niken patsas, jolla oli Pausaniaan mukaan kultainen kilpi. Siihen oli kaiverrettu Gorgon pää. Kilvessä ollut piirtokirjoitus kertoi, keneltä se oli saatu (Paus. 5,10,2–4):

⁷⁷ Habicht 1984, 54.

⁷⁸ Marconi 2014/2015, 188–189.

⁷⁹ Paus. 5,10,1–2.

⁸⁰ Hennemeyer (2012, 121) huomauttaa, että Eliksen ja Pisan välisiin taisteluihin on liittynyt kautta aikain suuria epäilyjä niiden historiallisuudesta.

⁸¹ Kyrieleis 2011, 37.

⁸² Barringer 2015, 26.

⁸³ Paus. 5,10,2–5,14,4.

⁸⁴ Pausanias (5,15,1–8) mainitsee Feidiaan pajan, leonidaionin, theokoleonin, gymnasionin, palaistran ja prytaneionin.

ναὸς μὲν φιάλαν χρυσέαν ἔχει, ἐκ δὲ Τανάγρας
 τοὶ Λακεδαιμόνιοι συμμαχία τ' ἀνέθεν
 δῶρον ἀπ' Ἀργείων καὶ Ἀθηναίων καὶ Ἴώνων
 τὰν δεκάταν νίκας εἵνεκα τῷ πολέμῳ.

Tempelissä on kultainen kilpi Tanagran taistelusta.
 Lakedaimonilaiset ja liittolaiset antoivat sen votiivilahjaksi.
 Se on lahja voitosta argoslaisia, ateenalaisia ja joonialaisia vastaan.
 Kilpi on kymmenys sotasaaliista.

Schultz kertoo, että myös Niken patsas oli kullattu. Patsaan valmisti Paionios Mendeläinen, ja se oli nostettu mahdollisesti vuonna 421 eaa. kullatun kilven yläpuolelle. Patsas hankittiin juhlistamaan neliliiton voittoa, ja liittoon kuuluivat Argos, Ateena, Elis ja Mantinea. Niken patsas on säilynyt ja se on esillä Olympian arkeologisessa museossa.⁸⁵ Patsas ja kilpi on siis asetettu paikoilleen eri aikoina, ja niiden tekemisestä on vastannut niin ikään eri taho.

Pausanias ei kerro piirtokirjoituksen liittyvien sotatapahtumien kulusta tarkempaa kuvausta tai kontekstia. Pausanias kuitenkin huomauttaa, että hän olisi kertonut kyseisestä sodasta ensimmäisessä kirjassaan, jossa hän vierailee Ateenan lähialueella. Sodalla viitataan todennäköisesti vuonna 457 eaa. käytyyn Tanagran taisteluun Ateenan ja Spartan välillä.⁸⁶ Tanagran taistelusta on kirjoittanut muun muassa Thukydides, mutta spartalaisten liittolaissuhteet ovat jääneet epäselviksi. Thukydides mainitsee argoslaisten, ateenalaisten ja muiden liittolaisten muodostaneen taisteluun noin 14 000 hengen armeijan. Tämän lisäksi Thessalian ratsuväkeä liittyi Ateenan puolelle, mutta taisteluiden aikana thessalialaiset siirtyivät taistelemaan Spartan rinnalle. Vastapuolen hän kertoo ainoastaan koostuneen spartalaisista ja heidän liittolaisistaan.⁸⁷ Pausaniaskaan ei kerro liittolaissuhteista tarkempaa tietoa. Hänen mukaansa Ateenan rinnalla taistelivat niin ikään argoslaiset sekä thessalialaiset, joista jälkimmäiset lopulta pettivät ateenalaiset.⁸⁸ Diodoros Sisilialainen kirjoitti taistelusta vuosisatoja Thukydideen jälkeen ja mainitsi, että taistelu jakaantui kahteen osaan, jotka taisteltiin kahtena perättäisenä päivänä. Hänen mukaansa kumpikaan osapuoli ei olisi voittanut

⁸⁵ Schultz 2001, 31–36. Hän myös mainitsee, että Zeuksen temppelin akroterion myötäili muita kullattuja Nike-akroterioineja, joiden taitajaksi Paionios oli noussut. Hän oli todennäköisesti suunnitellut muita samantyyllisiä monumentteja muun muassa Delfoihin.

⁸⁶ Paus. 1,29; Paus. 5,10,4.

⁸⁷ Thukydides (1,107,5) ei erittele mukana olevia joonialaisia tarkemmin: ἐβοήθησαν δὲ ἐπ' αὐτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι πανδημεὶ καὶ Ἀργείων χίλιοι καὶ τῶν ἄλλων ζυμμάχων ὡς ἑκαστοί.

⁸⁸ Paus. 1,29,9.

taistelua.⁸⁹ Spartan liittouma koostui kaikkiaan 1500 spartalaihoplilitista sekä 10 000 liittolaisesta.⁹⁰ Pausanias mainitsi tekstissään myös joonialaiset, mutta historiankirjoituksessa ei ole mainintaa joonialaisten osallisuudesta Tanagrassa. Joonialaiset kuuluivat toki Deloksen liittoon, minkä myötä heidän voi olettaa taistelleen Ateenan liittolaisina myös Tanagrassa.

Kaivauksissa on löydetty kolme fragmenttia Pausaniaan siteeraamista piirtokirjoituksista. Fragmentti a oli kooltaan korkein, ja se löydettiin vuonna 1881 alueen eteläisenä rakennuksena tunnetun talon eteläpäästä. Fragmentti b löytyi Zeuksen temppelin itäisen julkisivun alapuolelta vuonna 1876. Fragmentti c kaivettiin esiin vuonna 1880 Zeuksen temppelin sisäpuolelta. Fragmentit ovat nähtävillä Olympian arkeologisessa museossa. Entiselleen saatettuna piirtokirjoitus on seuraavanlainen⁹¹:

[ναὸς μὲν φιάλαν χρυσέα]ν ἔχει, ἐγ δὲ [Τανάγρας]
 [τοὶ Λακεδαιμόνιοι συμ]μαχία τ' ἀν[έθεν]
 [δῶρον ἀπ' Ἀργείων καὶ Ἀθα]ναίων καὶ [Ἴανον],
 [τὰν δεκάταν νίκας εἶν]εκα τοῦ πο[λέμου].
 [- - - - -] Κορ[ιθ]ι[- - -]
 [- - - - -]P[- - - - -].

Pausaniaan kirjoituksen ja fragmenttien välillä on selvä ristiriita, sillä hänen mukaansa piirtokirjoitus oli kirjoitettu patsaan kultaiseen kilpeen ἐπὶ τῇ ἀσπίδι (tässä kontekstissa 'kilvessä')⁹², mutta alueelta löydetyt fragmentit olivat marmoria. Tutkijat ovat olleet jokseenkin yksimielisiä siinä, että Pausanias viittaa sanalla ἀσπίς kilpeen, vaikkakin piirtokirjoituksessa kilpeen viitataan sanalla φιάλη ('kilpi', tavanomaisesti 'kulho').⁹³ Huomioitavaa on prepositio ἐπί, jota seuraava datiivi viittaa tavanomaisesti paikkaan. Pausaniaan tapoihin näyttää kuuluneen käyttää ἐπί-preposition ja datiivin rakennetta viittaamaan patsaiden piirtokirjoitukseen⁹⁴, sillä hän käyttää tätä rakennetta runsaasti Elikseen sijoittuvissa kirjoissa. Viittaustapa näyttää hämmentäneen osaa tutkijoista.⁹⁵ Tämän johdosta lieneekin järkevämpää

⁸⁹ Diod. 11,80.

⁹⁰ Plant 1994, 268–269.

⁹¹ Tzifopoulos 1991, 38; *IO* 253.

⁹² *LSJ* s.v. ἀσπίς; *LSJ* s.v. φιάλη.

⁹³ Paus. 5,10,4. Sanan φιάλη käytöstä ks. Arist. *Rh.* 1407a, 1412b–1413a; Pind. *O.* 7,1; Pind. *N.* 9,51; Pind. *I.* 1,20; Eur. *Ion.* 1182. Sanaa φιάλη Pausanias käyttää doorilaisessa muodossa φιάλα.

⁹⁴ Ks. ἐπὶ ja datiivin käytöstä Paus. 5,24,3. (*IO* 252), Paus. 5,26,5. (*IO* 276), Paus. 5,27,8. (*IO* 271), Paus. 6,4,11.

⁹⁵ Purgold (1882, 182) huomauttaa, että Pausanias käytti samanlaisia viittauksia muista patsaista. Hän esimerkiksi (Paus. 6,1,4.) kirjoittaa Kleogeneen patsaan piirtokirjoituksen olevan τὸ ἐπ' αὐτῷ. Samoin (Paus. 6,1,7.) Polykleen patsaan piirtokirjoitus oli τὸ ἐπ' αὐτῷ.

ymmärtää lauseen τὸ ἐπίγραμμα δὲ τὸ ἐπὶ τῆ ἀσπίδι (’piirtokirjoitus kilvessä’) tarkoittavan koko patsasta jalustoineen⁹⁶, ja olettaa, että piirtokirjoitus olisi sijainnut mahdollisesti steelalla.⁹⁷ Siksi tulisi hylätä esimerkiksi Gallavotin selitys siitä, että φιάλη tulisi rinnastaa jonkinlaiseen pikariin⁹⁸ sekä Heibergin kritiikki siitä, etteivät φιάλη ja ἀσπίς olleet tässä tekstikontekstissa sama asia.⁹⁹ Järkevintä on ymmärtää τὸ ἐπίγραμμα δὲ τὸ ἐπὶ τῆ ἀσπίδι tarkoittavan ’piirtokirjoitus kilpeen liittyen’, sillä suurin osa tutkijoista on päätenyt samaan lopputulokseen.¹⁰⁰ Pausanias todennäköisesti valitsi muodon ἀσπίς myös siksi, että se sopi metriikan osalta paremmin tekstiin.¹⁰¹

On vaikea ymmärtää, miksi piirtokirjoitus olisi ollut ylhäällä akroterionissa, koska pientä tekstiä ei olisi pystynyt lukemaan maan pinnalta. Clairmontin mukaan Pausanias olisi siksi saanut piirtokirjoituksen sisällön tietoonsa jostakin toisesta lähteestä¹⁰², mutta todennäköisempänä pidän sitä, että maan pinnalla on ollut steela, johon kirjatun piirtokirjoituksen Pausanias on nähnyt. Väitteeni myötäilee myös Woltersin mielipidettä siitä, että temppelein edessä olisi ollut marmorilaatta.¹⁰³ Guarducci pitää myös mahdollisena, että yksi steela olisi ollut ylhäällä nostettuna akroterioniin ja toinen steela olisi ollut maassa temppelein sisällä¹⁰⁴, mutta tätä väitettä eivät tue kuin kopioitsijoiden käsikirjoituksiin tekemät muutokset. Gallavottin mukaan korkealle asetettua steelaa ei ollut tarkoituskaan lukea, vaan kirjoitus oli ennemminkin dokumentti.¹⁰⁵

On mahdollista, että steela ja Nikeä esittänyt akroterion olisi pudonnut alas 4. vuosisadalla, kun temppelein itäistä julkisivua uudistettiin. Clairmont pitää mahdollisena, että rakentamisen yhteydessä olisi päätetty kaivertaa piirtokirjoitus kilpeen, mikä selittäisi ajallisesti käsikirjoituksen doorilaisen genetiivimuodon τῷ πολέμῳ. Hän tulee johtopäätökseen, että kilpi

⁹⁶ Tzifopoulos 1991, 40.

⁹⁷ Clairmont 1982, 84–85.

⁹⁸ Gallavotti 1978, 7–10.

⁹⁹ Heiberg 1911, 458–463: ”Es führt dann Beispiele an von Schalen mit einem Gorgonenkopf auf der Innenseite des Bodens. Die φιάλη müsste also also, die Innenseite nach vorn gekehrt, mit dem Fuß an die Giebelwand geklebt sein, was mir schon etwas sonderbar vorkommt; wer eine Schale weiht, wird sie doch naturgemäß auf ihren Fuß hinstellen.”

¹⁰⁰ Tzifopoulos 1991, 40; Purgold 1882, 179–181; Zizza 2006, 159–164; Caroni 2021, 39–41.

¹⁰¹ Caroni 2021, 39–41.

¹⁰² Clairmont (1982, 85) esimerkiksi sanoo etäisyyden temppelein lattiasta patsaaseen olleen 20–22 metriä. Hän ottaa vertailukohdaksi Delfoin portiikin, jossa piirtokirjoituksen kirjaimet olivat 18,5 cm korkeita. Tällöin pienen tekstin lukeminen olisi ollut lähes mahdotonta.

¹⁰³ Wolters 1887, 269–274.

¹⁰⁴ Guarducci 1936, 126.

¹⁰⁵ Gallavotti (1978, 7–10) mukaan steelassa olevaa kirjoitusta ei ollut tarkoitettu kenenkään luettavaksi, vaan piirtokirjoituksen sisältö oli tarkoitettu muistettavaksi ulkoa: non perché fossero lette de chiunque, ma per ripeterle a memoria.

olisi tehty vasta tuolloin. Clairmont myös poissulkee hypoteesin vanhan steelan tai kokonaan uuden steelan nostamisesta temppelein ulkoseinälle. Hän kuitenkin arvelee akroterionilta pudonneen vanhan 5. vuosisadan eaa. steelan ja siinä olevan piirtokirjoituksen säilyneen temppelein läheisyydessä, mutta kielellisesti tämä varhaisempi piirtokirjoitus olisi vanhentunut.¹⁰⁶ Ennen Clairmontia muun muassa Grunauer¹⁰⁷ oli vahvistanut, ettei temppelein itäinen julkisivu ollut rakennettu samaan aikaan muun temppelein kanssa. Kun julkisivua uudistettiin, olisi 5 vs. piirtokirjoitus vaihdettu samalla uudempaan.¹⁰⁸

Pausaniaan säilyneessä käsikirjoituksessa käytetään doorilaista genetiiviä τὸ πολέμω, mutta piirtokirjoituksessa on joonialainen τοῦ πολέμου. Clairmontin mukaan akroterionilla ollut steela olisi pudonnut 4. vuosisadalla, minkä johdosta piirtokirjoitus olisi kaiverrettu kilpeen. Tämä selittäisi ajallisesti doorilaisen genetiivimuodon τὸ πολέμω.¹⁰⁹ Meiggs ja Lewis sanovat, että diftongimuotoinen τοῦ πολέμου ja käsikirjoitustraditiosta säilynyt datiivimuoto τῷ πολέμω viittaisivat siihen, että oli olemassa kaksi piirtokirjoitusta. Toinen piirtokirjoituksista olisi ollut kilvessä, joka oli nostettu ylös päätykolmioon ja toinen olisi ollut yksin seisovassa steelassa.¹¹⁰ Todennäköisintä on kuitenkin olettaa eroavaisuus kopioitsijoiden tekemänä muutoksena tekstiin kuten Gallavotti esittää¹¹¹, sillä eroavaisuudet piirtokirjoituksessa ja käsikirjoitustradition välityksellä säilyneessä tekstissä eivät ole tavattomia. Ajan saatossa tekstejä muutettiin vastaamaan muita murteita, jolloin tekstejä muutettiin usein attikalaismurteelle. Kaczkon mukaan osa muutoksista on tehty epähuomiossa, mutta osassa muutos tehtiin tietoisesti aikalaisten kielellisten mieltymysten mukaan.¹¹² Niin ikään Gallavotti sanoo piirtokirjoituksen olevan doorilaista murretta, mutta käsikirjoitusperinteen myötä kieltä on muutettu. Hän huomioi, että Pausaniaan näkemän piirtokirjoituksen (P), säilyneen käsikirjoituksen (M), löydetyn fragmentin (L) ja mahdollisen

¹⁰⁶ Clairmont 1982, 80–85.

¹⁰⁷ Grunauer (1981, 277–281) tutki muun muassa temppelein korniiseita, joiden kokoerot osoittivat, että temppelein julkisivut olivat peräisin eri aikakaudelta. Samoin temppelein tapit ja metooppien kivien karheus vaihteli. Osa temppeleissä käytetyistä kivistä oli uudelleenkäytetty, jolloin niiden muoto oli saattanut muuttua. Tämä vaikeutti Grunauerin työtä. Todennäköisesti temppelein itäistä julkisivua jouduttiin korjaamaan vuoden 374/373 eaa. maanjäristyksen jälkeen.

¹⁰⁸ Grunauer (1971, 114–131) kertoo jo Friedrich Kraussin huomanneen, että temppelein julkisivuissa on eroavaisuuksia. Aiemmin esimerkiksi W. Dörpfeld oli väittänyt, ettei julkisivuissa ole minkäänlaisia eroavaisuuksia.

¹⁰⁹ Clairmont 1982, 82–84.

¹¹⁰ Meiggs & Lewis 1988, 78–79.

¹¹¹ Gallavottin (1978, 3–6) mukaan erot fragmentin ja käsikirjoituksen välillä voivat myös viitata siihen, että piirtokirjoituksia olisi ollut kaksi. Teoria kahdesta eri piirtokirjoituksesta syntyi siksi, että sillä oli helpointa selittää erot fragmentin ja säilyneen tekstin välillä.

¹¹² Kaczko (2009, 96–97) nostaa esimerkiksi Paus. 5,24,3, jossa ἰλήφορ muutettiin homeeriseen muotoon ἰλαος. Piirtokirjoituksen ja tekstin muutoksista ks. Barrio Vega 2008, 142–143.

arkkityypin (D) välillä voi olla kaikissa eroavaisuuksia. Käsikirjoitusperinteestä säilyneen genetiivimuotoinen τὸ πολέμω hän otaksuu olevan kopioitsijoiden tekemä muutos tekstiin, ja hän hylkää hypoteesin arkkityypin D olemassaolosta.¹¹³

Arkaaiselle kirjoitustavalle tyypillisesti steelan kirjoitussuunta on löydettyissä fragmenteissa ylhäältä alas. Kirjainten perusteella piirtokirjoituslöytö voidaan ajoittaa 5. vuosisadalle eaa. Ajoitusta tukee se, että kirjain A oli joko jo täysin suora tai keskiviiva hieman kallellaan. Samoin E oli kirjoitettu suorilla viivoilla, mutta N oli kallellaan. Kirjain Π oli kirjoitettu niin ikään arkaaiseen tapaan lyhyemmällä jälkimmäisellä viivalla ja kirjaimessa O oli keskellä piste. Guarduccin mukaan Eliksen alueella kirjainta X ei käytetty osoittamaan äännearvoa [khi], joten piirtokirjoituksen aakkoset viittaisivat enemmän Korinttiin. Toisaalta Korintissa ei perinteisesti käytetty piirtokirjoituksessa esiintyneitä kirjaimia E ja I niissä äännearvoissa, joissa ne olivat fragmenttilöydöksissä. Guarduccin mukaan ei myöskään voi poissulkea sitä, että arkaaiset E ja I olisivat olleet edelleen käytössä Korintissa.¹¹⁴ Caroni huomauttaa, että teksti on kirjoitettu doorilaisella murteella, josta osoituksena on ā:n säilyminen sekä monikkomuoto τοί.¹¹⁵

Löydetyn piirtokirjoitusfragmentin vasen puoli oli pitkälti tuhoutunut, mutta löydöksessä oli viitteitä riveistä 5–6. Fragmentissa oli marginaaliviiva kuudennen rivin alapuolella, jolloin rivejä ei ole voinut olla tämän enempää. Säilyneessä käsikirjoituksessa näitä rivejä ei mainita, eikä Pausaniaskaan paljasta siteeraavansa näkemäänsä piirtokirjoitusta vain osittain. Tämä herättää kysymyksen, miksi säilyneessä käsikirjoituksessa on siteerattu piirtokirjoitusta valikoiden. Viidenneltä riviltä on säilynyt kirjaimet KOP, mikä viittaa Korinttiin. Tutkijat ovat pitäneet mahdollisena, että piirtokirjoituksessa olisi joko mainittu Korintti tai että kirjoituksen olisi tehnyt joku korinttilainen, mutta todisteet ovat liian heikot.¹¹⁶ Fragmenttilöydöksen suuren koon myötä on toki mahdollista, että riveille 5–6 olisi mahtunut listaus kaikista Spartan liittolaisista.¹¹⁷ Piirtokirjoituksella on voinut olla myös propagandistinen tarkoitus, jolla haluttiin juhlistaa sotilaallista voimaa. Tällöin liittoumassa olleiden polisten luetteloiminen piirtokirjoituksessa voidaan tulkita Ateena-vastaisuuden korostamisena, vaikkakin Zizza näkee tämän epätodennäköisenä. Hänen mukaansa on

¹¹³ Gallavotti 1978, 3–6.

¹¹⁴ Guarducci 1967, 469–470. Eliksen aakkosista ks. tarkemmin Guarducci 1967, 201. Doorilaismurteiden fonetiikasta ks. Striano 2015, 22–23.

¹¹⁵ Caroni 2021, 39–41.

¹¹⁶ Tzifopoulos 1991, 45–46; *IO* 253; Frazer 1898a, 492–504; Purgold 1882, 179–181.

¹¹⁷ Meiggs & Lewis 1988, 78–79; Caroni 2021, 39–41; *IGA* 171.

mahdollista, että rivien 5–6 jättäminen mainitsematta voi viitata siihen, että käsikirjoituksen kopioija on voinut olla Ateena-mielinen ja jättänyt tekstistä tahallisesti pois Spartan liittolaisten nimet.¹¹⁸ Toisaalta tiedämme myös Pausaniaan olleen itse Ateena-mielinen, jolloin emme voi sulkea pois hypoteesia, että Pausanias olisi itse jättänyt tarkoituksella siteeraamatta rivit 5–6. Mikäli viimeisellä kahdella rivillä mahdollisesti olleet liittolaisten nimet eivät olleet runomitassa, on Pausanias voinut jättää ne tarkoituksella pois, sillä hän siteerasi pääasiassa runomittaisia piirtokirjoituksia. Caronin mukaan viimeisillä riveillä olisi mainittu ne polikset, jotka osallistuivat Tanagran taisteluun, mutta osallistujien luetteloimisen olisi ollut pitkäväteistä, sillä taistelusta oli jo kulunut vuosisatoja. Tämän myötä Pausanias olisi tyytynyt viittaamaan loppuihin poliksiin sanalla *συμμαχία* ('liittouma').¹¹⁹

Elikseen sijoittuvissa kirjoissa Pausanias kiinnittää muita kirjojaan enemmän huomiota epigraafiseen aineistoon. Gallavottin mukaan on mahdollista, että Pausaniaalla oli Olympiassa mukanaan jonkun muun kokoama epigrafiikkaan keskittyvä teos. Tätä tukee hänen mukaansa se, että Pausanias tiivistä suorasanaiset piirtokirjoitukset, mutta kopioi tarkkaan metriset kirjoitukset.¹²⁰ Todisteet Gallavottin väitteen taustalla ovat kuitenkin heikot. Zeuksen temppele ja Niken patsas sekä kultainen kilpi olivat varmasti näyttävä näky, minkä lisäksi monumentin piirtokirjoitus kertoi Kreikan historiasta. On todennäköistä, että Pausanias oli myös pitkälti kiinnostunut piirtokirjoituksesta sen sisältämän tarinan myötä, mutta hän halusi myös kertoa, kuka oli pystyttänyt votiivilahjan. Tätä kautta Pausanias näyttää olleen sitä mieltä, että kohde oli maininnan ja sitä kautta myös siteerauksen arvoinen. Todisteiden valossa on järkevintä olettaa, ettei piirtokirjoitus ollut itse kilvessä, vaan maan pinnalla sijaitsevassa steelassa, sillä korkealla ollutta kirjoitusta olisi ollut mahdotonta lukea. Todennäköistä on myös se, että riveillä 5–6 oli ainoastaan jonkinlainen maininta piirtokirjoituksen korinttilaiseen alkuperään tai tekijään rajallisen tilan takia. Esimerkiksi Dietrichin mukaan kilven historiallisen arvon myötä Pausanias näki tarpeelliseksi mainita kilven olemassaolon teoksessaan¹²¹, ja juuri tämä historiallisuus puhuu sen puolesta, miksi hän halusi siteerata sitä.

¹¹⁸ Zizza 2006, 159–164.

¹¹⁹ *LSJ* s.v. *συμμαχία*.

¹²⁰ Gallavotti 1978, 3–6.

¹²¹ Dietrich 2022, 327–330. Spartalaisten kilpeen liittyvästä kuvavalinnasta ks. Hölscher 1974, 82.

2.1.2 Olympian kleitorlaisten Zeus-patsas

Olympian alueella oli lukuisia Zeus-patsaita, joiden piirtokirjoituksiin Pausanias viittaa ainoastaan epäsuorasti.¹²² Lisäksi alueella oli Zeus-patsaita, joiden piirtokirjoituksia hän siteeraa suoraan. Pausanias esimerkiksi kertoo Olympian hallintorakennuksen läheisyydessä sijainneista Zeus-patsaista, joiden historiallista taustaa hän ei kerro tarkemmin. Hän mainitsee kleitorlaisten¹²³ pystyttämän patsaan, jonka jalusta oli valmistettu pronssista. Pausanias arvioi patsaan korkeudeksi kahdeksantoista jalkaa. Monumentin alkuperän ja tekijän paljasti siinä ollut eleginen runo (5,23,7):

Κλειτόριοι τόδ' ἄγαλμα θεῶ δεκάταν ἀνέθηκαν,
πολλᾶν ἐκ πολίων χερσὶ βιασσάμενοι.
καὶ μετρεῖτ Ἀρίστων ἠδὲ Τελέστας
αὐτοκασίγητοι καλὰ Λάκωνες ἔθεν.

Patsaan jumalalle pystyttivät kleitorlaiset kymmenyksenä sotavoitosta,
kun he valloittivat monta kaupunkia ase-in.
Patsaan valmistivat Ariston ja Telestas,
jotka olivat keskenään veljeksiä ja hyviä lakonialaisia.

Hitzig & Blümner huomauttavat, ettei tekstikriittistä ongelmaa kahdella viimeisellä rivillä kohdassa καίμετρεῖτ Ἀρίστων ἠδὲ Τελέστας αὐτοκασίγητοι καλὰ Λάκωνες ἔθεν ole kyetty ratkaisemaan. Jokaisessa säilyneessä käsikirjoituksessa rivit ovat vioittuneet.¹²⁴

Pausanias kertoo, etteivät Ariston ja Telestas olleet kuuluisia veistäjiä kaikkialla Kreikassa: εἶχον γὰρ ἂν τέ καὶ Ἥλεῖοι περὶ αὐτῶν λέγειν, καὶ πλέονα ἔτι Λακεδαιμόνιοι πολιτῶν γε ὄντων ('elisläiset olisivat näet kertoneet heistä ja etenkin spartalaiset, sillä hehän olivat maanmiehiä').¹²⁵ Piirtokirjoitus on todennäköisesti valmistunut ennen vuotta 540 eaa., ja on mahdollista, ettei patsas ollut valmistettu metallivalusta, vaan niitattu peltipaloista.¹²⁶ Pausaniaan sitaatin pohjalta on vaikea sanoa, miksi hän halusi siteerata piirtokirjoitusta tai

¹²² Ks. s. 38.

¹²³ Kleitorlaisilla Pausanias viittaa Arkadian Kleitoriin, joka sijaitsi lähellä nykyistä Kleitorian kylää, ks. Papachatzis 1979, 313.

¹²⁴ Hitzig & Blümner 1901, 265.

¹²⁵ Paus. 5,23,7.

¹²⁶ Arvanitopoulos 1929, 158–160. Non vidi (viitattu teoksessa Blegen & Heffner 1932).

patsasta, jonka tekijät olivat melko tuntemattomia veistäjiä. Tiedämme hänen kuitenkin suosineen runojen siteeraamista, joka on todennäköinen syy sitaatile.

2.1.3 Olympian Zeuksen temppelin viereinen patsas

Pausaniaan mukaan Olympian Zeuksen temppelin vieressä oli Zeusta esittävä patsas, joka osoitti auringonnousun suuntaan. Hän kertoo patsaan olleen kaksitoista jalkaa korkea. Ilmeisesti patsaassa ei mainittu selkeästi, kuka sen oli pystyttänyt, vaan Pausanias tukeutuu todennäköisesti paikallisten oppaiden kertomukseen: ἀνάθημα δὲ λέγουσιν εἶναι Λακεδαιμονίων (’kertovat votiivilahjan olevan spartalaisien’).¹²⁷ Patsaaseen oli kirjoitettu eleginen teksti (5,24,3):

Δέξο ἄναξ Κρονίδα Ζεῦ Ὀλύμπιε καλὸν ἄγαλμα
ἰλάω θυμῷ τοῖς Λακεδαιμονίοις.

Kronoksen poika, valtiass Olympian Zeus, ota vastaan kaunis patsas ja olkoon tahtosi suopea spartalaisille.

Piirtokirjoitus ei itsessään kerro historiallisesta tapahtumasta, mutta motiivit sen takana linkittyvät Pausaniaan mukaan historialliseen tapahtumaan. Kyseisestä piirtokirjoituksesta on eniten käyty kiistaa sen ajoituksesta. Pausaniaan mukaan patsas olisi pystytetty siinä vaiheessa, kun spartalaiset olivat menossa sotaan, eikä kyseessä ollut voittoa juhlistava monumentti: ἠνίκα ἀποστᾶσι Μεσσηνίοις δεύτερα τότε ἐς πόλεμον κατέστησαν (’siinä vaiheessa, kun he olivat menossa toisen kapinan jälkeen sotaan messenialaisten kanssa’).¹²⁸ Sparta kävi messenialaisia vastaan sodan 8. vuosisadan eaa. lopulla, minkä myötä spartalaiset alistivat ainakin osan messenialaisista valtansa alle. Dillonin mukaan tätä ajoitusta sodalle ja piirtokirjoitukselle tukee se, ettei yksikään messenialainen voittanut Olympian kisoja vuoden 736 eaa. jälkeen. Toinen messenialaissota ajoittuu 600-luvun eaa. puolivälin paikkeille, eivätkä motiivit sodan taustalla ole täysin selvät. On mahdollista, että sodan aloittivat Spartan jo alistamat messenialaiset tai muut messenialaiset, jotka asuivat alueilla, joita Sparta ei ollut vielä

¹²⁷ Paus. 5,24,3.

¹²⁸ Paus. 5,24,3.

valloittanut.¹²⁹ Samoin mahdollisena on pidetty sitä, ettei patsas olisi liittynyt Messeniaan, vaikka Pausanias niin väittääkin.¹³⁰

Vuonna 1876 Zeuksen temppelin kaivauksissa kaakkoiskulmasta löydettiin jalusta, jolla kyseinen patsas on seissyt. Jalusta on 0,78 metriä korkea ja 1,26 metriä halkaisijaltaan. Frazerin mukaan jalusta ei kuitenkaan sijainnut alkuperäisellä paikallaan. Pausaniaan siteerama piirtokirjoitus sijaitsee jalustan yläreunassa, mutta se oli turmeltunut.¹³¹ Fragmenttien perusteella Curtiuksen entiselleen saattama piirtokirjoitus on seuraavanlainen¹³²:

[Δέξ]ο, Φάν[αξ] Κρονίδα, [Ζ]εῦ Ὀλύμπιε καλὸν ἄ[γ]αλμα
ἰλήρω[ι θυ]μῶι τοῖ(λ) Λακεδαιμονίω[ις].

Ahrens huomauttaa, että kyseinen jalusta oli jo Pausaniaan aikana vuosisatoja vanha, minkä johdosta se oli osittain lukukelvoton. Tämän myötä hän pitää mahdollisena, että Pausanias olisi itse tai oppaansa avustuksella saattanut tulkita jalustasta puuttuvia tekstipätkiä. Ahrensin mukaan alimmainen rivi pitäisi ymmärtää seuraavasti¹³³:

ἰλήρω[ς δά]μω τῷ Λακεδαιμονίω[v].

Olkoon tahtosi suopea Spartan kansalaisille.

Sen sijaan Tzifopouloksen mukaan ei ole mitään syytä olettaa, että piirtokirjoitus olisi ollut Pausaniaan aikaan vaurioitunut. Hänen mukaansa Pausaniaalla oli tapana mainita, mikäli kirjoitus oli vaurioitunut, mitä hän ei tässä tee.¹³⁴ Gallavottin mielestä piirtokirjoituksen voi ajoittaa 5. vuosisadan eaa. alkupuolelle. Hänen mukaansa fragmenteista koottu teksti on:

¹²⁹ Dillon 1995, 60–62.

¹³⁰ Koska Pausanias joutui tukeutumaan tässä oppaiden kertomukseen, eikä piirtokirjoituksessa mainita Messeniaa, on Pearson (1962, 421–422) kyseenalaistanut sen, että patsas linkittyisi Messeniaan. Hänen mukaansa on mahdollista, että votiivilahja olisi ”kierrätetty”, jolloin se juhlistaisi jotain aikaisempaa tapahtumaa. Pearson pitää epätodennäköisenä, että yksittäisen kapinan taltuttaminen olisi ollut votiivilahjan arvoinen, jolloin hänen hypoteesinsä on se, että patsas on ”kierrätetty”.

¹³¹ Frazer 1898a, 632.

¹³² Frazer 1898a, 633.

¹³³ Ahrens 1879, 239–240.

¹³⁴ Tzifopoulos 1991, 56.

δεξ]ο, φαν[αξ] Κρον[ι]δαί, δευ ολυνπτε καλον αγαλμα
 ηληρω[ι θυ]μοι τοιλακεδαιμονιο[ις].

Gallavotti kertoo sanan Κρονίδαί jälkien olevan kivessä minimaaliset. Hän myös huomauttaa, että δεῦ on muuttunut käsikirjoitustraditiossa todennäköisesti muotoon Ζεῦ. Niin ikään arkaainen -νπ- olisi korvautunut muodolla -μπ- sanassa Ὀλύμπιε. Pausanias jätti teoksestaan pois sen ajan aakkosista uupuneet kirjaimet sekä digamman ja aspiraation. Nähtävästi Pausaniaalla ei myöskään ollut vaikeuksia erottaa toisistaan assimiloituneita tai tuplakonsonanttimuotoja τοῖς Λακεδ-, τοῖλ Λακεδ- ja τοι-λακεδαιμονίοις. Gallavotti epäilee, että ἰλερωί olisi korvautunut joko Pausaniaan itsensä tai käsikirjoittajien toimesta sanalla ἰλάω.¹³⁵

Curtius kertoo Pausaniaan kokeneen myötätuntoa ensimmäistä messenialaissotaa kohtaan ja kertoneen sodan tapahtumista aiemmin.¹³⁶ Tämä selittäisi sen, miksi Pausanias halusi siteerata patsaan piirtokirjoitusta. Purgold tosin huomauttaa, että kirjainten perusteella piirtokirjoitusta ei voi ajoittaa myöhemmäksi kuin 5. vuosisadalle eaa.¹³⁷, jolloin kyseessä ei liene toinen messenialaissota (n. 660–650 eaa.). Tämän perusteella piirtokirjoitus olisi todennäköisemmin tehty toisen messenialaiskapinan (464 eaa.) aikaan. Jeffery ajoittaisi piirtokirjoituksen vuosille 500–490 eaa. Hänen mukaansa patsaan jalustan piirtokirjoituksessa esiintyvät ε ja ν eivät täsmänneet ajallisesti keskenään.¹³⁸ Sen sijaan Dillonin mielestä arkaaiset kirjaimet eivät tuota ongelmaa sijoittaa piirtokirjoitusta toisen messenialaissodan aikoihin.¹³⁹ Osa tutkijoista on myös esittänyt mahdollisena, että piirtokirjoitus viittaisi heloottien vuonna 490 eaa. järjestämään kapinaan.¹⁴⁰ Meiggs ja Lewis huomauttavat, ettei 400-luvun eaa. alkupuoliskolta ole tarpeeksi säilyneitä fragmentteja, jotta piirtokirjoituksen tarkkaa ajoitusta voisi määrittää. He kuitenkin hyväksyvät ajoituksen 400-luvun eaa. ensimmäiselle puolikkaalle.¹⁴¹

¹³⁵ Gallavotti 1978, 16–17. Käsikirjoittajat ovat suosineet metriikan takia homeerista muotoa ἰλάωι attikalaisen ἴλεωι sijaan.

¹³⁶ Curtius 1876, 49.

¹³⁷ Purgold 1892, 149–150.

¹³⁸ Jeffery 1991, 196; Jeffery (1949, 28) vertasi jalustaa amyklilaiseen kiekonheittäjäpatsaaseen, joka oli ajoitettu vuodelle 475 eaa. Kiekonheittäjäpatsaassa esiintyvä ε oli myöhäisempää muotoa kuin jalustassa esiintyvä muoto. Toisaalta patsaassa esiintyvä ν oli aikaisempi muoto kuin jalustan vastaava.

¹³⁹ Dillon 1995, 68.

¹⁴⁰ Helootit syntyivät kapinan sekä vuosina 490 eaa. että 464 eaa. Tutkijat ovat sijoittaneet piirtokirjoituksen kontekstin molempiin yhteyksiin. Papachatzis (1979, 313) pitää mahdollisena, että kyseessä olisi ollut jokin ennen vuotta 464 eaa. tapahtunut messenialaiskapina.

¹⁴¹ Meiggs & Lewis 1988, 47.

Vaikuttaa siltä, ettei Pausanias ollut itsekään täysin varma piirtokirjoituksen ajoituksesta tai pystyttäjistä, jolloin hän siirtää vastuun lukijalle. Tämän myötä on haastavaa arvioida sitä, miksi Pausanias halusi kaikesta huolimatta siteerata piirtokirjoitusta. On mahdollista, että hänen henkilökohtainen mielenkiintonsa messenialaissotiin myötävaikutti siihen, että hän päätti siteerata kirjoitusta. Pausanias kertoo messenialaissodista laajasti neljännessä kirjassaan.¹⁴² Toisaalta Pausaniaan tapaan kuului siteerata mittaan kirjoitettuja piirtotekstejä, mikä selittänee sitaatin.

2.1.4 Mendeläisten votiivipatsas Olympiassa

Viidennen kirjan lopussa Pausanias tarkastelee Altiksen alueen votiivilahjoja. Pausanias mainitsee, että erään votiivipatsaan käsissä oli muinaiset painot (ἀλτήρας ἀρχαίους). Hänen mukaansa patsaan reiteen oli kirjoitettu eleginen parisäe (Paus. 5,27,12):

Ζηνὶ θεῶν βασιλεῖ μ' ἀκροθίνιον ἐνθάδ' ἔθηκαν
Μενδαῖοι, Σίπτην χερσὶ βιασσάμενοι.

Zeulle, jumalten kuninkaalle, minut tänne pystyttivät sotasaaliista
mendeläiset, jotka valtasivat Sipten aseinein.

Huomionarvoista on se, että Pausanias myöntää luulleensa votiivilahjan esittäneen jotakin muuta: τῶν δὲ ἐν Θράκῃ Μενδαίων τὸ ἀνάθημα ἐγγύτατα ἀφίκετο ἀπατῆσαί με ὡς ἀνδρὸς εἰκῶν εἷη πεντάθλου (’Traakian mendeläisten votiivilahja sai minut lähes huijattua uskomaan, että miespatsas esitti viisiottelun kilpailijaa’). Tästä huolimatta hän ei missään vaiheessa kerro, ketä patsas itseasiassa esittää.¹⁴³

Tutkijoiden keskuudessa kyseisestä sitaatista on kiistelty pääasiassa siinä esiintyvän mendeläisten ja mahdollisen Mende-nimisen poliksen todellisuudesta. Tästä johtuen tutkijat ovat jakautuneet sen osalta, onko Mende ollut Traakiassa sijainnut polis kuten Pausanias esittää vai Pallenen niemellä sijainnut Mende, jonka olemassaolo on tunnettu. Piirtokirjoituksessa mainittu Sipte ei esiinny muualla kirjallisuudessa Pausaniaan lisäksi.

Pausanias uskoo Sipten olevan todennäköisesti traakialainen linnoitus ja kaupunki. Mendeläisten alkuperän Pausanias kertoo olevan kreikkalainen, sillä heidän juurensa olivat

¹⁴² Paus. 4,4,4–8,7.

¹⁴³ Paus. 5,27,12.

Jooniassa. Mendeläisten hän mainitsee asuneen sisämaassa lähellä Ainoksen rannikkokaupunkia. Pausanias mainitsi Menden myös aikaisemmin teoksessaan, kun hän kertoi toisen patsaan tekijän olevan mendeläinen Paionios.¹⁴⁴ Ainoa epäsuorasti Menden olemassaoloa tukeva lähde Pausaniaan lisäksi on Skylaks Karyandalainen (s. 500-luvulla eaa.), joka viittaa Ainoksen linnoituksiin.¹⁴⁵ Frazer uskoo Pausaniasta, sillä hänen mielestään kyseessä olisi nimenomaan Traakian Mende, jota ei pidä sekoittaa Pallenen niemellä sijainneeseen kaupunkiin. Hän väittää, ettei traakialaiskaupunki Mende esiinny muualla kirjallisuudessa.¹⁴⁶ Myös Casevitzin et al. mukaan oli olemassa kaksi samannimistä polista.¹⁴⁷ Tzifopouloksen mukaan on kuitenkin vaikeaa sanoa, oliko Pausanias oikeassa, sillä pelkkä joonialaismurre piirtokirjoituksessa ei ole tae traakialaisen Menden olemassaololle.¹⁴⁸ Meiggs ja Lewis eivät usko Pausaniaan mainitsemaan toiseen Mende-nimiseen kaupunkiin. Heidän mukaansa väärinymmärrys pohjautuu ajatukselle, ettei Pallenen Mendessä olisi käytetty joonialaisia aakkosia.¹⁴⁹ Onkin mahdollista, että Pausanias ymmärsi väärin oppaansa viittauksen akroterioniin.¹⁵⁰ Tiedämme sen, että Pausaniaalla oli tapana kysellä vierailemiensa alueiden asukkailta paikallishistoriasta ja monumenteista. Hän käytti myös ammattimaisia oppaita, ἐξηγηταί¹⁵¹, joihin hän suhtautui ajoittain varauksellisesti.¹⁵² Pausanias pystyi ajoittain myös osoittamaan oppaiden olevan väärässä.¹⁵³

Loukopoulou otaksuu Sipten olleen mahdollisesti polis, mutta tätä on mahdotonta todentaa. Hän myös huomioi, että piirtokirjoitus viittaa Mendeen etnisyyden kautta, Μενδαῖοι. Tämä voisi viitata Menden olleen polis, mutta todisteet ovat liian pienet.¹⁵⁴ Yanakievan mukaan Traakian Mendea ei ollut olemassa, vaan todennäköisempää on, että kyseessä oli Pallenen Mende, jolla oli pitkä historia. Patsaan pystyttäminen Olympiaan vaati taloudellista panostusta, joka olisi ollut haastavaa polikselta, jonka todenmukaisuutta on syytä epäillä. Mikäli Traakian

¹⁴⁴ Ks. s. 18.

¹⁴⁵ Skyl. 67.: Κατὰ ταύτην ἐν τῇ ἠπειρῷ ἐμπόρια Δρυῶς, Ζώνη, ποταμὸς Ἐβρος καὶ ἐπ' αὐτῷ τεῖχος Δουρίσκοῦ, Αἴνος πόλις.

¹⁴⁶ Frazer 1898a, 643–646, 652.

¹⁴⁷ Casevitz et al. 1999, 263.

¹⁴⁸ Tsifopoulos 1991, 60.

¹⁴⁹ Meiggs & Lewis 1988, 224.

¹⁵⁰ Esimerkiksi Ashmole et al. (1967, 8) otaksuvat Pausaniaan ymmärtäneen väärin oppaansa viittauksen akroterioniin: "It is therefore usually assumed that Pausanias, whilst being taken round the site by his guide, misunderstood him when they were looking up at the east pediment and thought that he was referring to the pedimental sculptures when in fact he was referring to the central acroterion, the statue on the peak of the gable above him."

¹⁵¹ Myös Olympiassa (Paus. 5,18,6.) Pausaniaalla oli käytössä oppaat.

¹⁵² Vrt. Plut. *Mor.* 395A.

¹⁵³ Pretzler 2004, 205–206; ks. Paus. 2,9,8.

¹⁵⁴ Loukopoulou 2004, 871–872.

Mende onkin ollut todellinen, on se luultavasti ollut merkityksetön olemattomien tekstiviittausten perusteella. Tämän johdosta Yanakieva sanoo, että patsaan on pystyttänyt todennäköisemmin Pallenen Mende, jolla oli merkittävä rooli kaupankäynnissä ja viininkasvatuksessa.¹⁵⁵ Onkin vaikea uskoa, että käytännössä tuntemattomaksi jäänyt teoreettinen polis, josta ei ole jäänyt muutamien mainintojen lisäksi fyysisiä todisteita, olisi kyennyt tekemään patsaan vaatiman taloudellisen panostuksen. Viittauksia ei myöskään ole siitä, että Pausanias olisi itse käynyt Mendessä.¹⁵⁶ Todennäköisempää onkin, että kyseessä olisi nimenomaan Pallenen Mende. Niin ikään Sipten todellisuus on epävarmaa, mutta kyseessä on voinut olla vaatimaton linnoitus.

Pausanias mainitsi piirtokirjoituksen sijainneen patsaan reidessä. Edwards huomauttaa, että reidessä sijainneet piirtokirjoitukset olivat antiikissa verrattain harvinaisia. Hänen mukaansa yleistä reisipiirtokirjoituksille oli se, että a) niissä mainittiin votiivilahjan lahjoittajan nimi, b) piirtokirjoituksessa oli tieto ”ensiuhrin” lahjoittajasta sekä c) piirtokirjoituksessa mainittiin jotenkin se, että votiivilahja oli Apollonille.¹⁵⁷ Pausaniaalla esiintyvä votiivipatsas on ainoa tunnettu reisipiirtokirjoituksen omaava patsas, joka ei esitä Apollonia.¹⁵⁸

Yleisesti ottaen Pausanias käytti piirtokirjoitussitaatteja ja -viittauksia etenkin silloin, kun hän koki kirjoituksen kertovan jostain tärkeästä historiallisesta tapahtumasta. Tällaisia olivat esimerkiksi Marathonin sekä Plataiain taistelut.¹⁵⁹ Mendeläisten votiivipatsas ei kuitenkaan liity merkittävään taisteluun tai kreikkalaisuuden kannalta merkittävään tapahtumaan, minkä johdosta herää kysymys, miksi Pausanias halusi nostaa monumentin teoksessaan esille. Mahdollisesti piirtokirjoituksen sijainti patsaan reidessä jalustan sijaan saattoi herättää Pausaniaan mielenkiinnon, jolloin votiivilahjassa esiintyvän piirtokirjoituksen siteeraaminen sopi hänen metodiinsa, koska se oli poikkeava ja tämän myötä maininnan arvoinen.

2.1.5 Amaltheian torvi

Pausanias etenee kirjassaan Heraionista pohjoiseen sijaitsevalle aarekammiolle, jota kutsuttiin sikyonilaisten kammioksi, sillä piirtokirjoituksen mukaan sen oli omistanut kilpavaunuvoiton

¹⁵⁵ Yanakieva 2019, 145–151.

¹⁵⁶ Pausanias saattoi ajoittain vahvistaa jonkin monumentin tai paikan olemassaolon alleviivaamalla sitä, että hän oli nähnyt sen itse. Näin ei tapahtunut Menden kohdalla. Vrt. Paus. 2,22,3.

¹⁵⁷ Edwards 2018, 529.

¹⁵⁸ Edwards 2018, 528.

¹⁵⁹ Paus. 1,32,3; Paus. 3,14,1; Paus. 5,23,1; Paus. 6,2,5.

kunniaksi Sikyonin tyranni Myron. Aarekammiassa oli kaksi pienempää kammiota, joista toinen oli rakennettu doorilaiseen ja toinen joonialaiseen tyyliin. Pausanias kertoo nähneensä, että kammiot oli valmistettu pronssissa. Pienemmässä kammiassa säilytettiin kiekkoja, δίσκοι, joita käytettiin viisiottelussa. Samoin tilassa oli pronssinen kilpi, kypärä ja jalkasuojat.¹⁶⁰ Hän kertoo, että samassa kammiassa olivat sekä Pelopsin miekka että norsun syöksyhampaasta valmistettu Amaltheia-nymfin kunniaksi valmistettu torvi. Pausanias mainitsee, että torvi on Miltiadeelta, joka hallitsi Traakian Khersonesoksella. Torveen oli kirjoitettu vanhoilla attikalaisilla kirjaimilla¹⁶¹ piirtokirjoitus (Paus. 6,19,6):

Ζηνί μ' ἄγαλμ' ἀνέθηκαν Ὀλυμπίῳ ἐκ χερρονήσου
τεῖχος ἐλόντες Ἀράτου· ἐπῆρχε δὲ Μιλτιάδης
σφίν.

He dedikoivat votiivilahjan mahtavalle olympolaiselle Zeulle vallattuaan Khersonesokselta Aratoksen linnoituksen. Heitä johti Miltiades.

Pausaniaan mukaan Kimonin poika Miltiades oli ὁς τὴν ἀρχὴν ἔσχεν ἐν χερρονήσῳ τῇ Θρακίᾳ πρῶτος τῆς οἰκίας ταύτης ('hän oli sukunsa ensimmäinen, joka hallitsi Traakian Khersonesosta').¹⁶² Papahatzis, Hitzig ja Blümner sekä Frazer huomauttavat Pausaniaan olleen väärässä, sillä suvun ensimmäinen hallitsija oli hänen setänsä, Kypseloksen poika Miltiades vanhempi.¹⁶³ Tätä näkemystä tukee Herodotos, jonka mukaan Miltiades vanhempi kuoli lapsettomana, jolloin valta siirtyi nuoremmalle Miltiadeelle.¹⁶⁴ Tämä sekaannus sukulaissuhteissa näyttää toistuneen myös muualla kirjallisuudessa.¹⁶⁵ Selvyiden vuoksi puhunkin tässä työssä Miltiades vanhemmasta ja Miltiades nuoremmasta.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Paus. 6,19,1–5.

¹⁶¹ Horrocks 2010, xiix; 42. Pausaniaan näkemät attikalaiset kirjaimet viittaavat attikalaiseen aakkostoon, josta luovuttiin Eukleideen virkakaudella vuosina 403–402 eaa. Seuraavan vuosisadan aikana joonialaisaakkosista alkoi muodostua kreikan aakkoston standardi. Suurimmat erot joonialaisaakkoston oli kirjainten H ja Ω puuttuminen. Niin ikään digrafeja EI tai OY ei käytetty kuin ilmaisemaan diftongeja. Täten kirjaimia E ja O käytettiin edustamaan kaikkia e- ja o-vokaaleja. Koska attikalaisessa aakkostossa oli vähemmän kirjaimia, käytettiin kirjainyhdistelmiä ΧΣ ja ΦΣ korvaamaan kirjaimet Ξ sekä Ψ. Ks. kreikkalaisten aakkosten historiasta Kirchhoff 1877.

¹⁶² Paus. 6,19,6.

¹⁶³ Papahatzis 1979, 366; Hitzig ja Blümner 1901, 630; Frazer 1898b, 60.

¹⁶⁴ Hdt. 6, 36–38.

¹⁶⁵ Vrt. Nep. *Milt.* 1,1–2.

¹⁶⁶ Hammondin (1956) mukaan Miltiades-nimisiä hahmoja olisi ollut itseasiassa kolme. Kypseloksen poika oli Miltiades I, joka sai pojan Miltiades II. Miltiades II oli velipuoli Kimonille, jonka poika oli Miltiades III. Tämä

Pausaniaan mainitsemista kammion votiivilahjoista löytyi ainoastaan kypärä vuonna 1940. Kypärässä oli piirtokirjoitus¹⁶⁷:

Μιλτιάδης ἀνέ[θ]εκεν [τ]ῶι Δί
Miltiades pystytti Zeulle

Tzifopoulos arvioi kypärän alkuperän olevan mahdollisesti vuodelta 489 eaa. Pausaniaan mainitsemaa torvea ei ole löydetty alueen kaivauksissa. Pausanias kertoo, että Olympian alueella oli kahdessa¹⁶⁸ paikassa Miltiadeen pystyttämiä monumentteja, sillä toinen monumenteista oli sotavaunu. Tzifopoulos huomauttaa, että vaunut oli pystyttänyt Miltiades vanhempi, koska Miltiades nuoremman ei tiedetä osallistuneen Olympian kisoihin. Tzifopouloksen mukaan Pausaniaan kerronta on tältä osin virheellinen. Hän ei kuitenkaan osaa sanoa, kumman dedikoima kammiossa oleva torvi oli.¹⁶⁹ Tämä sekaannus kahden eri Miltiadeen välillä vaikeuttaa hahmottamista, olivatko kaikki kammiossa sijainneet esineet saman Miltiadeen vai onko mahdollisesti osa toisen Miltiadeen votiivilahjoja. Tämä vaikeuttaa myös esineiden ajoittamista.

Mikäli kyseessä on Miltiades nuorempi, lienee kyseinen votiivilahja sijoittunut ajallisesti Marathonin taistelun jälkeiseen aikaan. Taistelu käytiin vuonna 490 eaa., jolloin Tzifopouloksen ajoitus kuulostaisi oikealta. Miltiades nuoremmalla oli merkittävä rooli taistelussa, sillä hän vakuutti tuolloin polemarkkina toimineen Kallimakhoksen siitä, että joukkojen tulisi hyökätä persialaisjoukkoja vastaan.¹⁷⁰

Miltiadesten suvusta ainoastaan kaksi henkilöä voitti hevoskilpailun Olympian kisoissa: Kypseloksen poika Miltiades vanhempi ja Kimon. Kunzen mukaan torven olisivat dedikoineet khersonesoslaiset, joiden johtaja oli Miltiades vanhempi, kun nämä olivat vallanneet erään kaupungin. Sen sijaan hän ei todennäköisesti ollut vastuussa löydetyistä kypärästä, sillä vaikka myöhäisarkaaisia kypäriä saatettiin valmistaa hänen elinaikanaan, ei täysin uusia kypäriä juuri koskaan käytetty votiivilahjoina. Hän olettaa, että kammion kypärä on Miltiades nuoremman,

selittyy sillä, että Kimonin isä olisi ollut Stesagoras I, joka olisi ollut aiemmin naimisissa saman naisen kanssa kuin Miltiades I.

¹⁶⁷ Kunze 1956, 69–79.

¹⁶⁸ Pausanias (6,10,8) mainitsee Miltiadeksen sotavaununpatsaan yhteydessä.

¹⁶⁹ Tzifopoulos 1991, 323–324.

¹⁷⁰ Hdt. 6,109,1–6,110,1.

ja tämä olisi mahdollisesti käyttänyt kypärää itse Marathonin taistelussa.¹⁷¹ Kunzen esittämään mielipiteeseen yhtyy Graham, jonka mukaan kypärän muoto ja siinä oleva piirtokirjoitus viittaisivat paremmin Miltiades nuorempaan. Hänen mukaansa olisi tällöin todennäköistä, että Miltiades nuorempi olisi myös lahjoittanut torven. Graham myös viittaa Pausaniaan mainintaan hevostalon voittajista¹⁷², jolloin tämä kertoo käyvänsä myöhemmin tarkemmin läpi Miltiades vanhemman luovuttamia votiivilahjoja. Amaltheian torvesta kertova osuus on ainoa tekstipätkä, jossa Miltiades vanhempi mainitaan, jolloin olisi helppoa olettaa, että torvi on nimennomaan vanhemman Miltiadeen. Graham kuitenkin huomauttaa, että Pausanias vihjaa votiivilahjojen viittaavan jollakin tapaa hevoskilpailuihin, minkä lisäksi hän käyttää monikkomuotoa *τά ἀναθήματα* ('votiivilahjat'). Grahamin mukaan voidaankin olettaa, ettei Pausanias pidä lupaustaan kertoa myöhemmin tekstissä Miltiades vanhemman votiivilahjoista.¹⁷³ Hänen näkemyksensä asettuu vastaan tutkijoiden konsensusta siitä, että torvi olisi Miltiades vanhemman lahjoittama. Hirschfeldin mukaan piirtokirjoituksessa mainittu Aratos oli traakialaiskaupunki, jonka Miltiades vanhempi valloitti.¹⁷⁴ Enßlin yhtyy Hirschfeldin mielipiteeseen, sillä hänen mukaansa Pausaniaan *ἄρχην ἔσχεν ἐν χερρονήσῳ τῇ Θρακίᾳ πρῶτος τῆς οἰκίας ταύτης* paljastaa kyseessä olleen nimennomaan Miltiades vanhempi, joka oli suvun ensimmäinen hallitsija.¹⁷⁵

Todennäköisesti Pausanias siteerasi torvessa ollutta piirtokirjoitusta mieluummin kuin kypärässä ollutta kirjoitusta siksi, että torven teksti kertoi samalla historiallisesta tapahtumasta, kun taas kypärä paljasti ainoastaan lahjoittajan nimen. Miltiades nuoremmalla oli myös merkittävä rooli Marathonin taistelussa, joka oli kreikkalaiselle maailmalla merkittävä sotavoitto. Esimerkiksi Sidebottom huomauttaa, ettei Pausaniaan tavoite ollut kirjoittaa kaikista taisteluista, vaan kreikkalaisuuden kannalta merkittävistä taisteluista, joita olivat esimerkiksi mytologian kannalta Troijan sota ja historian kannalta persialaissodat.¹⁷⁶ Sitaatti kertoo tunnetun kreikkalaisen henkilön vähemmän tunnetusta taistelusta, josta ihmiset eivät mahdollisesti tieneet yhtä laajalti. Saattaa olla, että norsun syöksyhampaasta valmistettu torvi oli myös poikkeuksellinen votiivilahja, mikä herätti hänen mielenkiintonsa.

¹⁷¹ Kunze (1958, 71) myöntää, ettei Olympiassa ole muita esimerkkejä siitä, että hallitsijan taistelussa käyttämä kypärä olisi päätynyt votiivilahjaksi: "Obwohl es in Olympia für Waffenweihungen dieser Art keine gesicherten Beispiele gibt, wird man die Möglichkeit nicht leugnen."

¹⁷² Paus. 6,10,8.

¹⁷³ Graham 1993, 331–333; Paus. 6,10,8.

¹⁷⁴ Hirschfeld 1895, 400.

¹⁷⁵ Enßlin 1932, 1679–1707.

¹⁷⁶ Sidebottom 2002, 496–497.

2.2 Piirtokirjoitusviittaukset

2.2.1 Plataian-taistelun johdosta pystytetty Zeus-patsas

Olympian alueella oli Zeuksen tunnetun kuvapatsaan lisäksi lukuisia muita Zeusta esittäviä patsaita. Kaikkiaan niitä oli 23, joista Pausanias kirjoitti 14:stä.¹⁷⁷ Pyrin tässä luomaan katsauksen ainoastaan niihin Zeus-patsaisiin, joissa oleviin piirtokirjoituksiin Pausanias viittaa ja joilla oli jonkinlainen historiantapahtumien kontekstiin liittyvä yhteys.

Pausanias kertoo, että Olympian hallintorakennuksen sisäänkäynnin lähimaastossa oli Zeuksen patsas, mutta patsaassa ei ollut piirtokirjoitusta. Tästä pohjoiseen sijaitsi toinenkin Zeuksen patsas. Pausanias kertoo lukijalle patsaan pystyttäjät: ἀνέθεσαν δὲ Ἑλλήνων ὅσοι Πλαταιᾶσιν ἐμαχέσαντο ἐναντία Μαρδονίου τε καὶ Μήδων (‘...pystyttivät kreikkalaiset, jotka taistelivat Plataiaissa Mardonioista ja persialaisia vastaan’). Plataiain taistelu käytiin vuonna 479 eaa.¹⁷⁸ Hän ei kuitenkaan kerro, pohjautuuko tieto pystyttäjistä patsaassa olleeseen piirtokirjoitukseen vai oppaan kertomukseen. Patsaan jalustaan oli kirjoitettu niiden kreikkalaiskaupunkien nimet, jotka osallistuivat taisteluun. Pausanias kertoo luettelomaisesti jalustassa mainitut kaupungit (Paus. 5,23,1–3):

Λακεδαιμόνιοι μὲν πρῶτοι, μετὰ δὲ αὐτοὺς Ἀθηναῖοι, τρίτοι δὲ γεγραμμένοι καὶ τέταρτοι Κορίνθιοι τε καὶ Σικυῶνιοι, πέμπτοι δὲ Αἰγινήται, μετὰ δὲ Αἰγινήτας Μεγαρεῖς καὶ Ἐπιδαύριοι, Ἀρκάδων δὲ Τεγεᾶται τε καὶ Ὀρχομένιοι, ἐπὶ δὲ αὐτοῖς ὅσοι Φλιοῦντα καὶ Τροΐζηνα καὶ Ἑρμιόνα οἰκοῦσιν, ἐκ δὲ χώρας τῆς Ἀργείας Τυρύνθιοι, Πλαταιεῖς δὲ μόνοι Βοιωτῶν, καὶ Ἀργείων οἱ Μυκίνας ἔχοντες, νησιῶται δὲ Κεῖοι καὶ Μήλιοι, Ἀμβρακιῶται δὲ ἐξ ἠπειροῦ τῆς Θεσπρωτίδος, Τήνιοι τε καὶ Λεπρεᾶται, Λεπρεᾶται μὲν τῶν ἐκ τῆς Τριφυλίας μόνοι, ἐκ δὲ Αἰγαίου καὶ τῶν Κυκλάδων οὐ Τήνιοι μόνοι ἀλλὰ καὶ Νάξιοι καὶ Κύθιοι, ἀπὸ δὲ Εὐβοίας Στυρεῖς, μετὰ δὲ τούτους Ἥλεῖοι καὶ Ποτιδαῖται καὶ Ἀνακτόριοι, τελευταῖοι δὲ Χαλκιδεῖς οἱ ἐπὶ τῷ Εὐρίπῳ.

Ensimmäisinä spartalaiset, heidän jälkeensä ateenalaiset. Kolmanneksi ja neljänneksi on kirjattu korinttilaiset ja sikyonlaiset, viidentenä aiginalaiset. Aiginalaiden jälkeen ovat megaralaiset ja epidaurosalaiset. Arkadiasta ovat tegealaiset ja orkhomenoslaiset. Heidän jälkeensä ovat Fleiuksen, Troizenin ja Hermionen asukkaat. Argoliin alueelta ovat tiryynslaiset, Boiotiasta ainoastaan plataiailaiset, Mykeneltä argoslaiset. Saarilla asuvista ovat keoslaiset ja meloslaiset. Thesprotian mantereelta ovat ambrakialaiset, sitten tenoslaiset ja ainoana Trifyliasta ovat lepreonlaiset. Egeasta ja Kykladeilta eivät olleet ainoastaan tenoslaiset, vaan myös naksoslaiset ja kythnialaiset. Euboiasta ovat

¹⁷⁷ Papahatzis 1979, 311; Tzifopoulos 1991, 300; Pausanias (5,24,8) myös huomauttaa, ettei kaikissa Zeusta esittävässä patsaissa ollut minkäänlaista piirtokirjoitusta. Etenkin näissä tilanteissa hän joutui tukeutumaan paikallisten ja oppaiden kertomuksiin.

¹⁷⁸ Paus. 5,23,1. Ajoitusta tukevat myös muiden auktoireiden tekstit. Vrt. Hdt. 9,81; Thuc. 1,132.

styrialaiset ja heidän jälkeensä elisläiset, poteidaialaiset ja anaktorionlaiset. Viimeisenä ovat Euripokselta khalkislaiset.

Pausanias kertoo patsaan tekijän olevan aiginalainen Anaksagoras, ja että historiakirjoittajat olivat jättäneet mainitsematta veistäjän nimen, τοῦτον οἱ συγγράψαντες τὰ ἐς Πλαταιᾶς παρῆσιν ἐν τοῖς λόγοις (’tämän plataialaiset historiankirjoittajat ovat jättäneet kertomuksistaan huomioimatta’). Pausanias ei kuitenkaan paljasta, mistä hän on saanut tiedon veistäjän henkilöllisyydestä. Patsaan edessä oli pronssinen kyltti, johon oli hänen mukaansa lueteltu kolmekymmenvuotisen rauhan ehdot.¹⁷⁹ Rauha solmittiin Spartan ja Ateenan välillä vuonna 446 tai 445 eaa., ja se päätti ensimmäisen peloponnesolaissodan. Patsaan konteksti oli kreikkalaisen historian kannalta merkittävä taistelu, minkä myötä Pausanias todennäköisesti halusi metodilleen uskollisesti sisällyttää patsaan mukaan teokseen. Todennäköisesti rauhanehdot eivät myöskään olleet runomittaisia, jolloin hän ei halunnut siteerata piirtokirjoitusta.

Pausaniaan näkemä Olympian käärmepylväs ei ole säilynyt, mutta Delfoista on säilynyt nykypäivään 5,5 metriä korkea käärmepylväs, johon oli kirjoitettu Pausaniaan luetteloimien taisteluun osallistuneiden kreikkalaiskaupunkien nimet. Pylväs on nykyisin julkisesti nähtävillä Istanbulissa, ja sen perusteella on voitu huomata, että Pausanias noudattaa pitkälti sitä järjestystä, jossa kaupungit on lueteltu käärmepylväässään.¹⁸⁰ Fabriciuksen entistämä piirtokirjoitus kahdella palstalla (lihavoituina ne kaupungit, joita Pausanias ei maininnut teoksessaan)¹⁸¹:

	[T]ο[ἰδε τὸν]		Σεκυώνιοι
	πόλ[ε]μον [ἔ]		Αἰγινᾶται
	πολ[έ]μ[ε]ον	10	Μεγαρής
	[Λ]ακ[εδ]α[τ]μόν[ιοι]		Ἐπιδάριοι
5	Ἀθ[α]ν[α]ῖ[ο]ι		Ἐρχομένοι
	Κορίνθιοι		Φλειάσιοι
	Τεγεᾶ[ται]		Τροζάνιοι

¹⁷⁹ Paus. 5,23,1–4.

¹⁸⁰ Frazer 1898a; *IGA* 70

¹⁸¹ Fabricius 1886, 176–177.

15	Ἐρμιονῆς	25	Χαλκιδῆς
	Τιρύνθιοι		Στυρῆς
	Πλαταιῆς		Φαλεῖοι
	Θεσπιῆς		Ποτειδαῖται
	Μυκανῆς		Λευκάδιοι
20	Κεῖοι	30	Φανακτοριῆς
	Μάλιοι		Κύθνιοι
	Τήνιοι		Σίφνιοι
	Νάζιοι		Ἀμπρακιῶται
	Ἐρετριῆς		Λεπρεᾶτα

Säilyneen piirtokirjoituksen avulla voidaan havaita pieniä eroavaisuuksia Pausaniaan tekstiin. Riveillä 4–21 esiintyvät kaupungit ovat pitkälti samassa järjestyksessä, mutta riveillä 22–34 kaupunkien järjestys on monesti erilainen, ja Pausanias on jättänyt osan kaupungeista mainitsematta. Vaikkakin kyseessä on kahdessa eri kaupungissa sijainneet monumentit, on Pausaniaan valikoiva luettelointi herättänyt myös kritiikkiä siitä, ettei hän olisi nähnyt itse piirtokirjoitusta. Säilyneen käärmepylvään piirtokirjoitusten perusteella Pausanias vaikuttaa halunneen järjestellä kaupungit niiden tärkeyden ja maantieteellisen sijainnin perusteella. Ensimmäiset viisi polista hän luettelee erikseen, minkä jälkeen hän luetteloi polikset maantieteellisissä ryhmissä.¹⁸² Osa käärmepylvään kaupunkien nimistä näyttää myös olevan lisätty jälkikäteen, sillä nimet on hakannut eri kivenhakkaaja.¹⁸³ Fabricius¹⁸⁴ huomauttaa, että votiivilahja olisi pystytetty Spartan hallitsija Pausaniaan (k. 477 eaa.) määräyksestä. Nähtävästi hänen käskystään monumenttiin luettelointiin taisteluun osallistuneet kaupungit.¹⁸⁵ Fabricius olettaa, että Pausanias on nähnyt kaksi piirtokirjoitusta patsaan luona: toinen kirjoitus kertoi pystyttäjistä ja jälkimmäinen piirtokirjoitus luetteloi taisteluun osallistujat.¹⁸⁶ Toisaalta erot käärmepylvään ja Pausaniaan tekstin välillä ovat herättäneet kritiikkiä siitä, että Pausanias olisi toiminut huolimattomasti kopioidessaan tekstiä. Bauerin mukaan erot Pausaniaan tekstin ja käärmepylvään välillä selittyvät sillä, että osa kaupungeista osallistui Delfoin votiivilahjaan, muttei Pausaniaan näkemään Olympian patsaaseen, minkä myötä heidän nimiään ei ollut Olympian patsaan yhteydessä.¹⁸⁷ Tämä on kuitenkin ristiriidassa Herodotoksen kanssa, sillä

¹⁸² Paus. 5,23,1–2.

¹⁸³ Tzifopoulos 1991, 222–227.

¹⁸⁴ Fabricius 1886, 176–177.

¹⁸⁵ Thuc. 1,132.

¹⁸⁶ Fabricius 1886, 181–182.

¹⁸⁷ Bauer 1887, 226–227.

hänen mukaansa sotasaaliilla rakennettiin sekä Delfoin käärmepeylvään votiivilahja että Olympia pronssinen Zeus-patsas.¹⁸⁸

Löydetty piirtokirjoitus osoittaa myös sen, että Pausanias jättää kokonaan mainitsematta Eretrian, Leukaksen, Sifnoksen ja Thespiain polikset. Myös Plutarkhos oli kirjoittanut, että kaupunkeja tulisi olla 31.¹⁸⁹ Neljän kaupungin poistaminen saattaa viitata siihen, että Pausanias tai käsikirjoittajat halusivat poistaa kyseiset kaupungit teoksesta. Meiggs ja Lewis huomauttavat, ettei Olympian votiivilahjaa kannata yhdistää ainoastaan Plataian taisteluun, sillä kaikki luetteloidut kaupungit eivät osallistuneet taisteluun. Heidän mukaansa votiivilahja kannattaa ennemminkin yhdistää persialaissotiin aina Plataian taisteluun asti. Tämän jälkeen käytyä Mykalan taistelua ei tule kuitenkaan laskea mukaan, sillä mukana oli uusia liittolaisia.¹⁹⁰ Huomioitavaa on myös se, että Elis mainitaan sekä Pausaniaalla että piirtokirjoituksessa, vaikkakaan elisläiset eivät olleet mukana taisteluissa.¹⁹¹ On siis nähdäkseen mahdollista, että Elis osallistui votiivilahjan kustannuksiin tai että piirtokirjoituksella oli poliittinen rooli, jolloin siinä mainitut kaupungit halusivat osoittaa yhteneväisyyttä. Todennäköisesti tästä syystä Pausanias viittaakin piirtokirjoitukseen, mutta koska hän halusi järjestellä kaupunkien nimet uusiksi, ei hän voinut siteerata tekstiä suoraan. Luettelomaisen piirtokirjoituksen siteeraaminen olisi myös ollut haastavaa, jolloin tekstin referointi oli yksinkertaisesti käytännöllisempää.

2.2.2 Thessalialaisten Zeus-patsas

Olympian alueen hallintorakennuksesta Zeuksen temppelin suuntaan kävellessä tien vasemmalla puolen oli Pausaniaan mukaan Zeusta esittävä patsas. Patsas piteli oikeassa kädessään salamaa, ja se oli reunustettu kukkasilla. Pausanias kertoo patsaan veistäjän olevan teebalainen Askaros, jonka opettaja oli sikyonlainen Kanakhos.¹⁹² Hän ei kuitenkaan kerro, mistä tieto on peräisin, ja patsaassa olevasta piirtokirjoituksesta hän kirjoittaa (Paus. 5,24,1):

τὸ δὲ ἐπίγραμμα τὸ ἐπ' αὐτῷ δεκάτην ἀπὸ τοῦ πολέμου Φωκέων
καὶ Θεσσαλῶν φησὶν εἶναι.

¹⁸⁸ Hdt. 9,81.

¹⁸⁹ Plut. *Them.* 20,4.

¹⁹⁰ Meiggs & Lewis 1988, 59.

¹⁹¹ Hitzig ja Blümner 1901, 432.

¹⁹² Pausanias ei tarkenna, oliko kyseessä Kanakhos vanhempi (n. 500-luku eaa.) vai tämän pojanpoika Kanakhos nuorempi (n. 400/300-luku eaa.).

Siinä oleva piirtokirjoitus kertoo sen olevan sotasaaliin kymmenys Fokiksen ja Thessalian välisestä sodasta.

Pausanias otaksuu, ettei kyseessä ole kolmas pyhä sota, joka käytiin Fokiksen muodostaman liittouman ja Thessalian muodostaman liittouman välillä vuosina 356–346 eaa. Hänen olettamuksensa on, että patsaassa mainittu taistelu olisi käyty persialaissotia aikaisemmin.¹⁹³

On vaikea sanoa, miksi Pausanias päätti hyödyntää thessalialaisten pystyttämän Zeus-patsaan kohdalla ainoastaan piirtokirjoitusviittausta, sillä kirjoitus vaikuttaa sisällöltään samanlaiselta kuin aiemmin käsitelty mendeläisten votiivipatsaan teksti. Zeukselle pystytettyjä patsaita sijaitsi pienellä alueella lukuisia. Pausanias mainitsee esimerkiksi korinttilaisten, thessalialaisten, psofislaisten, spartalaisten sekä Lucius Mummiuksen pystyttymät Zeus-patsaat.¹⁹⁴ Tämän takia on mahdollista, ettei Pausanias nähnyt tarpeellisena siteerata jokaisen patsaan osalta piirtokirjoituksia. Piirtokirjoitus on myös voinut olla lyhyt, eikä se ole välttämättä kertonut mitään mielenkiintoista tietoa.

2.2.3 Psofislaisten pystyttämä Zeus-patsas

Edellä mainitun thessalialaisten pystyttämän patsaan vieressä oli psofislaisten¹⁹⁵ pystyttämä Zeus-patsas, josta Pausanias tyytyy kertomaan niukasti (5,24,2):

τούτου δὲ οὐ πόρρω Ζεὺς ἐστίν, ὄντινα ἀναθεῖναι Ψωφιδίους ἐπὶ πολέμου κατορθώματι τὸ ἔπος τὸ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένον δηλοῖ.

Ei kaukana tästä sijaitsee Zeus, jonka ovat pystyttäneet psofislaiset sotavoiton johdosta, kuten siihen kaiverretut sanat osoittavat.

Rivien välistä on mahdollista saada kuva, että Pausanias koki itsekin Altiksessa olevan Zeus-patsaita riittämiin: τούτου δὲ αὐθις ἄλλο ἄγαλμα ἔχεται Διός ('seuraavana on jälleen toinen Zeus-patsas').¹⁹⁶ Hän ei myöskään yksilöi, mikä sota olisi mahdollisesti ollut kyseessä. Pausanias vierailee kahdeksannessa kirjassa Psofiksessa, joka oli hänen aikanaan

¹⁹³ Paus. 5,24,2.

¹⁹⁴ Paus. 5,24,1–3.

¹⁹⁵ Psofis oli Arkadiassa sijainnut kaupunki. Pausanias (8,24,1) kertoo Psofiksesta myöhemmin kahdeksannessa kirjassaan.

¹⁹⁶ Paus. 5,24,7.

rappeutumassa. Lieneekin mahdollista olettaa, ettei hän nähnyt merkittävänä mainita rappeutuvan poliksen sotahistoriaa. Sen sijaan hän esimerkiksi kertoo alueen mytologiasta.¹⁹⁷ Mikäli Pausanias ei nähnyt taistelua merkittävänä, ei hän halunnut antaa sille teoksessaan liikaa painoarvoa. On myös mahdollista, ettei hän ollut kuullut taistelusta tai tiennyt siitä tarkkaa tietoa, jolloin hän ei käsitellyt tapahtumia tarkkaan. Pausanias myös mainitsee tietonsa perustuvan piirtokirjoitukseen, jolloin hän haluaa toisaalta osoittaa nähneensä itse patsaan.

2.2.4 Pantarkeen patsas

Akhaijit olivat pystyttäneet Olympiaan patsaan elisläiselle Pantarkeelle. Pausanias viittaa patsaassa olevaan piirtokirjoitukseen (Paus. 6,15,2):

Παντάρκην δὲ Ἡλεῖον Ἀχαιῶν ἀνάθημα εἶναι τὸ ἐπίγραμμα τὸ ἐπ’ αὐτῷ φησιν· εἰρήνην τε γὰρ Ἀχαιοῖς ποιῆσαι καὶ Ἡλείοις αὐτόν, καὶ ὅσοι παρ’ ἀμφοτέρων πολεμούντων ἐάλωκεσαν, ἄφεςιν καὶ τούτοις γενέσθαι δι’ αὐτόν.

Akhaijien elisläiselle Pantarkeen pystyttämässä patsaassa oleva piirtokirjoitus kertoo, että hän teki rauhan akhaijien ja elisläisten välille, ja että molempien sodassa vangitsemat ihmiset tulivat hänen avullaan vapautetuiksi.

Tekstin perusteella Pausanias näki itse patsaassa olleen piirtokirjoituksen: ...τὸ ἐπίγραμμα τὸ ἐπ’ αὐτῷ φησιν. Piirtokirjoituksessa mainittu Pantarkes voitti Pausaniaan mukaan myös hevoskilpailun, minkä kunniaksi hänelle pystytettiin Olympiaan toinenkin muistomerkki.¹⁹⁸ Pantarkeesta ei tiedetä paljoa, mutta vuoden 228 eaa. kisoissa hän voitti hevoskilpailun. Pausaniaan mukaan hän oli myös Feidiaan rakastaja.¹⁹⁹ Koska Pausanias sanoo, että tieto on piirtokirjoituksessa, ei liene syytä olettaa, että hän valehtelisi. Hän ei myöskään kerro lukijalle tarkemmin akhaijien ja Eliksen välisestä sodasta, mutta hevosvoiton ajoitus sopii yhteen Kleomeneen sodan (229/228–222 eaa.) kanssa. Pausanias myös kertoi Kleomeneen käymistä sotatoimista aiemmin toisessa kirjassaan.²⁰⁰ Patsaassa yhdistyivät täten paikallisuus ja sotahistoria, minkä myötä Pausanias todennäköisesti halusi sisällyttää monumentin teokseensa.

¹⁹⁷ Paus. 8,24,1–7.

¹⁹⁸ Paus. 6,15,2.

¹⁹⁹ Paus. 5,11,3; Paus. 6,10,6.

²⁰⁰ Paus. 2,9,1–3.

Kyseessä on myös ollut verrattain tuntematon hahmo, joka on voinut Pausaniaan mielestä olla siksi mielenkiintoinen paikallinen henkilö.

2.2.5 Elisläisen Timonin patsas

Olympiassa sijaitseva Timonin patsas. Pausaniaan mukaan tämä voitti viisiottelun kaikissa muissa kisoissa paitsi Isthmian kisoissa, joista elisläiset²⁰¹ olivat vetäytyneet. Teoksen perusteella voi olettaa, että Pausanias näki itse piirtokirjoituksen, johon hän viittaa: φησὶ τὸ ἐξ αὐτὸν ἐπίγραμμα (’kertoo siinä oleva piirtokirjoitus’). Piirtokirjoituksen perusteella kyseessä ei ollut ainoastaan voittajapatsas, vaan monumentin piirtokirjoitus liittyi myös historialliseen tapahtumaan. Piirtokirjoituksen perusteella Timon myös marssi yhdessä aitoliolaisten kanssa thessaliaa vastaan, ja toimi Naupaktoksen miehityksen johtajana.²⁰² Piirtokirjoituksessa mainittu sota käytiin noin vuonna 200 eaa., jolloin Aitolia ja Elis taistelivat Makedoniaa ja Thessaliaa vastaan.²⁰³ Pausanias mainitsi Timonin aiemmin myös viidennessä kirjassaan, jossa hän kertoi tällä olevan patsas Olympiassa. Tässä yhteydessä hän myös siteeraa mytologista piirtokirjoitusta, joka oli näkyvillä patsaan yhteydessä.²⁰⁴ Koska Pausanias oli siteerannut Timonin patsasta jo aiemmin, ei hän ehkäpä nähnyt aiheelliseksi siteerata uudestaan saman henkilön monumenttia.

²⁰¹ Elisläisten syistä vetäytyä kisoista ks. Paus. 5,2,1–4.

²⁰² Paus. 6,16,2.

²⁰³ *IGM* 131.

²⁰⁴ Paus. 5,2,5.

3 Johtopäätökset

Tutkielman päämäärä oli tarkastella Pausaniaan *Kreikan kuvauksessa* tekemiä viittauksia sekä siteerauksia piirtokirjoituksiin Elikseen sijoittuvissa kirjoissa. Käsiteltävinä olivat ainoastaan piirtokirjoitukset, jotka liittyivät johonkin historialliseen tapahtumaan. Koska aikojen saatossa Pausaniasta on saatettu kritisoida siitä, ettei hän olisi itse vierailut kirjoittamisensa kohteissa, oli tarpeellista käsitellä myös niitä ongelmakohtia, joita fragmenttilöydökset paljastavat piirtokirjoitusviittauksista.

Pausaniaan tavoitteena oli kirjoittaa kaikesta kreikkalaiseen maailmaan liittyvästä, mikä vaikutti siihen, millaisia asioita hän halusi huomioida teoksessaan ja mitä hän jätti käsittelemättä. Tämä puolestaan vaikutti siihen, millaisia piirtokirjoituksia hän halusi siteerata suoraan ja milloin hän ainoastaan viittasi piirtokirjoituksiin. Hänen henkilökohtaiset valintansa vaikuttivat myös siihen, että hän saattoi jättää piirtokirjoituksen joskus kokonaan mainitsematta. Huomioitavaa on se, ettei Pausanias koskaan mainitse, miksi jokin piirtokirjoitus on siteerauksen tai viittauksen arvoinen. Teos on siis koottu subjektiivisesti, ja tietyn asian käsittelemättä jättäminen voi osoittaa Pausaniaan tai käsikirjoituksen kopioitsijan asenteista näitä ilmiöitä kohtaan. Pausanias käytti kaiken kaikkiaan piirtokirjoitusviittauksia ja -sitaatteja vaihtelevasti. Hän saattoi esimerkiksi viitata piirtokirjoituksiin silloin, kun hän halusi kertoa monumentin tai patsaan tekijän nimen. Pausanias ei missään vaiheessa kerro lukijalleen metodiaan sen taustalla, miksi hän siteerasi osaa piirtokirjoituksista, mutta viittasi toisiin.

Olympian kontekstissa on myös huomioitava se, että alueella sijaitti lukuisia votiivilahjoja, jolloin Pausanias joutui miettimään tarkkaan ne monumentit, jotka hän halusi käsitellä teoksessaan. Olympiaan oli esimerkiksi pystytetty lukuisia Zeuksen patsaita, jolloin Pausanias joutui valitsemaan teokseensa ne, jotka sopivat parhaiten hänen valitsemaansa metodiin.

Tämä tutkielma osoittaa, että Pausanias suosi erityisesti runomitassa olevien piirtokirjoitusten siteeraamista. Tällöin on mahdollista, ettei hän välttämättä halunnut siteerata koko piirtokirjoitusta, mikäli se ei ollut kokonaisuudessaan runomittainen. Vaikka kreikkalaisuudelle ja kreikkalaiselle maailmalle tärkeät sodat ja taistelut olivat Pausaniaalle tärkeitä, siteerasi hän myös piirtokirjoituksia, jotka liittyivät tuntemattomampiin hahmoihin. Hän halusikin tuoda teoksessaan esille henkilöitä ja kertomuksia, jotka eivät välttämättä olleet entuudestaan tuttuja, mutta jotka olivat paikallisesti tunnetumpia. Pausanias ei siis halunnut

toistaa yleisesti tunnettuja tarinoita, eikä niiden toistaminen olisi toisaalta edes kuulunut hänen metodiinsa. Niin ikään hän saattoi siteerata piirtokirjoitusta, mikäli se oli kirjoitettu epätavanomaiseen paikkaan tai jos se oli kirjoitettu epätavanomaiselle materiaalille. Kaikkiaan tärkeintä näyttää kuitenkin olleen piirtokirjoitusten runomittaisuus sekä niiden sisältämä sanoma.

Joidenkin monumenttien kohdalla Pausanias mainitsee erikseen, että hänen saamansa tieto on peräisin piirtokirjoituksesta. Tällaiset viittaukset olivat tehostuskeino, joilla hän vahvisti lukijalle sen, että hän oli nähnyt piirtokirjoituksen itse. Piirtokirjoitusviittauksia tai suoranaisia referointeja Pausanias vaikuttaa suosineen esimerkiksi silloin, mikäli piirtokirjoitus oli luettelomainen, jolloin tekstin referointi oli yksinkertaisempaa. Viittaaminen mahdollisti Pausaniaalle myös sen, että hän pystyi tällöin muokkaamaan piirtokirjoituksessa esiintyviä ilmiöitä tai paikkoja haluamallaan tavalla. Todennäköistä on myös se, että hän on viitannut piirtokirjoitukseen silloin, kun kaiverrettu teksti on ollut lyhyt tai suorasanaisten, mutta monumentti on liittynyt Pausaniaan mielestä mielenkiintoiseen tapahtumaan. Pausanias tekee myös teoksessaan viittauksia muihin kirjoihinsa, eikä hän näe aina tarpeelliseksi siteerata piirtokirjoitusta, jos hän on jo aiemmin kertonut patsaan henkilöstä.

Piirtokirjoituslöydökset ja säilyneen tekstin yhteneväisyys on vahvistanut sen, että Pausanias kävi itse paikan päällä monumenttien luona. Teoksessa esiintyvistä epätarkkuuksista on mahdotonta sanoa, missä määrin kyseessä on Pausaniaan epätarkkuus, matkaoppaiden mahdollinen tietämättömyys tai kopioitsijoiden tekemät virheet. Löydökset ovat myös paljastaneet sen, että Pausanias tai kopioitsijat muokkasivat piirtokirjoitusten kieltä modernimpaan suuntaan tai saattoivat jättää mainitsematta tiettyjä asioita.

Jatkotutkimusta varten olisi mielenkiintoista vertailla piirtokirjoituskategorioita keskenään. Tällöin voisi tutkia, esiintyykö Pausaniaalla eroavaisuuksia esimerkiksi historiallisia tai mytologisia piirtokirjoituksia siteeratta. Niin ikään tulkittavaa riittäisi siitä, oliko Pausaniaalla jonkinlainen johdonmukaisuus siinä, milloin hän kertoi tietojensa olevan peräisin piirtokirjoituksesta ja milloin hän kertoi esimerkiksi monumentissa olevista tiedoista mainitsematta itse piirtokirjoitusta.

Lähteet

PRIMÄÄRILÄHDE

Pausaniae Graeciae description, 3 vols., Leipzig: Teubner, 1903 (repr. 1:1967).

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Ahrens 1879 Ahrens, H. L., “Die Inschrift aus Olympia nr. 7”, *Philologus* 38, 193–242.
- Angelucci 2011 Angelucci, M., Reiseliteratur im Altertum: die Periegesis in Hellenistischer Zeit, teoksessa Olhausen et al. *Mobilität in den Kulturen der antiken Mittelmeerwelt*, Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Arvanitopoulos 1929 Arvanitopoulos, A.S., “Οἱ ἀρχαϊκώτατοι λάκωνες χαλκουργοὶ Ἀρίστων Τελέστας”, *Polemon* 1, 158–160.
- Ashmole et al. 1967 *Olympia: The Sculptures of the Temple of Zeus*, R. & R. Clark Ltd: Edinburgh.
- Barringer 2015 Barringer, J. “The Changing Image of Zeus in Olympia”, *AA* 1, 19–37.
- Barrio Vega 2008 Barrio Vega, M. L., “Sobre la transmisión de algunos epigramas griegos”, *SPhV* 11, 137–151.
- Bauer 1887 Bauer, A., “Die Inschriften auf der Schlangensäule und auf der Basis der Zeusstatue in Olympia”, *WS* 9, 223–228.
- Blegen & Heffner 1932 Blegen, E. & Heffner, E., “Archeological Discussions”, *AJA* 36, 173–193.

- Caroni 2021 Caroni, R., “Dedica votive degli Spartani per la battaglia di Tanagra”, *Axon* 5, 35–47.
- Casevitz et al. 1999 *Description de la Grèce, Livre V: l'Élide*. Les Belles Lettres: Paris.
- Champion-Smith 1998 Champin-Smith, V., *Pausanis in Athens: An Archeological Commentary on the Agora of Athens*, väitöskirja, University College London.
- Clairmont 1982 Clairmont, C., “Sparta’s ‘Golden Phiale’ at Olympia”, *ZBE* 48, 79–85.
- Curtius 1876 Curtius, E., “Inscripfen aus Olympia”, *Archäologische Zeitung* 34, 47–50.
- Dietrich 2022 Dietrich, N., “Inscribed Classical Victory Offerings at Olympia in the longue durée”, teoksessa *Image, Text, Stone – Intermedial Perspectives on Graeco-Roman Sculptures*, Dietrich et al. De Gruyter: Berlin / Boston, 321–360.
- Diller 1955 Diller, A., “The Authors Named Pausanias”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 86, 268–279.
- Diller 1956 Diller, A., “Pausanias in the Middle Ages”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 87, 84–97.
- Diller 1957 Diller, A., “Manuscripts of Pausanias”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 88, 169–188.

- Dillon 1995 Dillon, M., “The Lakedaimonian Dedication to Olympian Zeus: The Date of “Meiggs & Lewis” 22 (“SEG” 11, 1203a)”, *ZPE* 107, 60–68.
- Dittenberger 1876 Dittenberger, W., “Inschriften aus Olympia”, *Archäologische Zeitung* 34, 219–226.
- Ebeling 1914 Ebeling, H. L., “Pausanias as an Historian”, *The Classical Weekly* 7, 138–141.
- Edwards 2018 Edwards, J., “The Rider on the White Horse, the Thigh Inscription, and Apollo: Revelation 19:16”, *JBL* 137, 2, 519–536.
- Enßlin 1932 Enßlin, W., “Miltiades” teoksessa *Realencyclopädie der klassisschen Altertumswissenschaft XV, 2, Met bis Molaris lapis* Pauly A. (ed.) & Wissowa G. (ed.), Alfred Druckenmüller Verlag: Stuttgart (repr. 1965).
- Fabricius 1886 Fabricius, E., “Das Platäische Weihgeschenk in Delphi”, *JDAI* 1, 176–191.
- FHG *Fragmenta Historicum Graecorum*, ed. K. Müller & T. Müller, Cambridge: Cambridge University Press, 1841 (repr. 2010).
- Frazer 1898a Frazer, J. G., *Pausanias’s Description of Greece – Volume III*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Frazer 1898b Frazer, J. G., *Pausanias’s Description of Greece – Volume IV*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Gallavotti 1978 Gallavotti, C., “Le copie di Pausania e gli originali di alcune iscrizioni di Olimpia”, *Bollettino del Comitato* 26, 3–27.

- Grunauer 1971 Grunauer, P., “Der Zeustempel in Olympia – Neue Aspekte”, *BJ* 171, 114–131.
- Grunauer 1981 Grunauer, P., “Zur Ostansicht des Zeustempels”, teoksessa *V. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia*, Mallwitz, A., Verlag Walter de Gruyter & Co: Berlin. 256–301.
- Guarducci 1936 Guarducci, M., “La dedica di L. Mummio a Tegea”, *Bullettino del Museo dell’Imperio Romano* 7, 41–49.
- Guarducci 1967 Guarducci, M., *Epigrafia Greca, vol I*, Istituto Poligrafico dello Stato: Roma.
- Gurlitt 1890 Gurlitt, W., *Über Pausanias. Untersuchungen*, Leuschner & Lubensky: Graz.
- Habicht 1984 Habicht, C., “Pausanias and the Evidence of Inscriptions”, *ClAnt* 3, 1, 40–56.
- Habicht 1985a Habicht, C., “An Ancient Baedeker and His Critics: Pausanias’ Guide to Greece”, *American Philosophical Society*, 129, 2. 220–225.
- Habicht 1985b Habicht, C., *Pausanias und seine Beschreibung Griechenlands*, Beck: München.
- Hansen et al. 2004 *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford University Press: New York.
- Hawes 2016 Hawes, G., ”Pausanias and the Footsteps of Herodotus”, teoksessa *Brill’s Companion to the Reception of Herodotus in Antiquity and Beyond*, Priestley & Zali. Brill: Leiden / Boston, 322–345.

- Heiberg 1911 Heiberg, J. L., "Exegetische Bemerkungen", *Hermes* 3, 458–463.
- Heimleyer et al. 2012 *Mythos Olympia. Kult und Spiele*. Exhibition Catalogue Berlin: München.
- Hennemeyer 2012 Hennemeyer, A., "Der Zeus-Tempel von Olympia", teoksessa Heimleyer et al. 2012, 121–125.
- Hirschfeld 1895 Hirschfeld, G., "Ἀράτοθ τεῖχος" teoksessa *Realencyclopädie der klassisschen Altertumswissenschaft II, 1, Apollon bis Artemis*, (ed.) Pauly A. & Wissowa G. (ed.), Alfred Druckenmüller Verlag: Stuttgart (repr. 1965).
- Hitzig & Blümner 1901 Hitzig, H. & Blümner, H., "Des Pausanias Beschreibung von Griechenland, mit kritischen Apparat herausgeben von Hermann Hitzig, mit erklärenden Anmerkungen Versehen von Hermann Hitzig und Hugo Blümner", O.R. Reisland: Leipzig.
- Horrocks 2010 Horrocks, G., *Greek – A History of the Language and Its Speakers*, Wiley Blackwell: Chichester.
- Hölscher 1974 Hölscher, T., "Die Nike der Messenier und Naupaktier in Olympia", *JDAI* 89, 70–111.
- IGA* *Inscriptiones Graecae Antiquissimae praeter Atticas in Attica Repertas*, H. Roehl (ed.), Berolini: Georgium Reimerum 1882.
- IGM* *Inscriptiones Graecae Metricae ex Scriptoribus praeter Anthologium Collectae*, ed. T. Preger, Lipsiae: Teubner 1891 (repr. 1977).
- IO* *Olympia: Die Ergebnisse der von dem Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabung: Die Inschriften von Olympia –*

- Textband V*, Adler, F. (ed.) & Curtius, E. (ed.), Verlag von A. Asher & Co: Berlin 1896.
- Jeffery 1949 Jeffery, L. H., “Comments on Some Archaic Greek Inscriptions”, *JHS* 69, 25–38.
- Jeffery 1990 Jeffery, L. H., “*The Local Scripts of Archaic Greece. A Study of the Origin of the Greek Alphabet and its Development from the Eighth to the Fifth Centuries B.C.*”, uusittu painos, Clarendon Press: Oxford.
- Kaczko 2009 Kaczko, S., “Epigraphic and Literary Transmission of Some Greek Epigrams”, *Trends in Classics* 1, 90–117.
- Kalkmann 1886 Kalkmann, A., *Pausanias der Perieget. Untersuchungen über seine Schriftstellerei und seine Quellen*, Reimer: Berlin.
- Kirchhoff 1877 Kirchhoff, A., Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets, Dümmler: Berlin.
- Kreilinger 1997 Kreilinger, U., “Τὰ ἀξιολογώτατα τοῦ παυσανίου: Die Kunstauswahlkriterien des Pausanias”, *Hermes* 125, 470–491.
- Kunze 1956 Kunze, E. “Eine Weihung des Miltiades”, teoksessa *Bericht über die Ausgrabungen in Olympia*, Kunze, V., Verlag Walter de Gruyter & Co: Berlin, 69–74.
- Kyrieleis 2011 Kyrieleis, H., *Olympia – Archäologie eines Heiligtums*, Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Loukopoulou 2004 Loukopoulou, L., “Thrace from Nestos to Hebros”, teoksessa Hansen et al. 2004, 870–884.

- LSJ Liddell, H. R., Scott, R., Jones, H. S., McKenzie, R., *A Greek-English lexicon*, Clarendon Press: Oxford, 1940.
- Marconi 2014/2015 Marconi, C., “Pausanias and the Figural Decoration of Greek Sacred Architecture”, *RES: Anthropology and Aesthetics* 65/66, 179–193.
- Meiggs & Lewis 1988 Meiggs, R. & Lewis, D., *A Selection of Greek Inscriptions*, Clarendon Press: Oxford.
- Papahatzis 1979 Papahatzis, N.D., *Παθσανίας Ἑλλάδος Περιήγησις Μεσσηνιακὰ καὶ Ἡλιακὰ*, Ekdotike Athenon: Athens.
- Pasquali 1912 Pasquali, G., “Die Schriftstellerische Form des Pausanias”, *Hermes* 48, 2. 161–223.
- Pearson 1962 Pearson, L., “The Pseudo-History of Messenia and Its Authors”, *Zeitschrift für die Geschichte* 11, 4. 397–426.
- Plant 1994 Plant, I. M., “The Battle of Tanagra: A Spartan Initiative?”, *Historia* 43, 259–274.
- Pretzler 2004 Pretzler, M. “Turning Travel into Text: Pausanias at Work”, *G&R* 51, 2. 199–216.
- Pretzler 2005 Pretzler, M., “Pausanias and Oral Tradition”, *CQ* 55, 2. 235–249.
- Pretzler 2007 Pretzler, M., *Pausanias – Travel Writing in Ancient Greece*, Duckworth: London.
- Pretzler 2018 Pretzler, M., Pausanias, teoksessa *Characterization in Ancient Greek Literature: Studies in Ancient Greek Narrative vol IV*, Temmerman et al., Brill: Leiden / Boston. 271–289.

- Purgold 1882 Purgold, K., “Die Ausgrabungen von Olympia”, *Archäologische Zeitung* 40, 179–196.
- Purgold 1892 Purgold, K., “Basen”, teoksessa *Olympia, die Ergebnisse der von dem Deutschen Reich Veranstateten Ausgrabung Textband II*, Curtius & Adler, Verlag von A. Asher & Co: Berlin, 144–161.
- Regenbogen 1956 Regenbogen, O., “Pausanias”, teoksessa *Realencyclopädie der klassisschen Altertumswissenschaft Supplement VIII, Achaios bis Valerius*, Pauly A. (ed.) & Wissowa G. (ed.), J.B. Metzlerscher Verlag: Stuttgart (repr. 1962).
- Schultz 2001 Schultz, P., “The Aktoteria of the Temple of Athena Nike”, *Hesperia* 70, 1–48.
- Striano 2015 Striano, A., Οι δωρικές διάλεκτοι teoksessa teoksessa *Ο γλωσσικός χάρτης της κεντρικής και βόρειας Ελλάδας κατά την αρχαιότητα*, Giannakis, G.K., Kentro Ellinikis Glossas: Thessaloniki, 19–36.
- Tzifopoulos 1991 Tzifopoulos, Y., *Pausanias as a Steloskopas. An Epigraphical Commentary of Pausanias’ Eliakon A and B*, väitöskirja, The Ohio State University.
- Tzifopoulos 2014 Tzifopoulos, Y., Inscriptions as Literature in Pausanias’ Exegenis of Hellas, teoksessa *Inscriptions and Their Uses in Greek and Latin Literature*, Liddel & Low, Oxford University Press: Oxford, 149–173.
- Whittaker 1991 Whittaker, H., “Pausanias and His Use of Inscriptions”, *SO* 66. 171–186.

- Wolters 1887 Wolters, “P. Literatur und Funde”, *MDAI(A)* 12, 269–274.
- Yanakieva 2019 Yanakieva, S. “The Sanctuary of Bendis in Thrace and the Manuscripts of Livius”, *Orpheus* 26–27, 142–154.
- Zizza 2006 Zizza, C., *Le iscrizioni nella periegesi di Pausania – Commento ai testi epigraphi*, ETS: Pisa.
- Zizza 2020 Zizza, C., “Epigrafia e storia politico-militare di Atene nella Periegesi di Pausania”, *Hormos* 12, 344–375.